

ЧАСТЬ НЕОФФИЦИАЛЬНАЯ.

Размышленіе по поводу праздника

„ВОСКРЕСЕНИЕ ХРИСТОВО“.

Проповѣдь апостоловъ, послѣдователей ученія Христа, быстро распространилась по землѣ, повергла со своихъ алтарей греческихъ и римскихъ боговъ, глубоко и надолго, на цѣлыя тысячи лѣтъ, пустила свои корни въ цивилизованныхъ государствахъ. Главнымъ таинственнымъ, но въ то же время и реальнымъ, событіемъ въ этомъ ученіи является Воскресеніе Христово, совершившееся подъ покровомъ ночи и считающееся главнымъ основаніемъ христіанской вѣры: „если Христосъ не воскресъ, то и проповѣдь наша — говоритъ св. ап. Павелъ — тщетна, тщетна и вѣра наша“. (I кор. 15, 14 ст.)

Самое воскресеніе можно разсматривать, какъ историческое событіе, совершившееся въ опредѣленныхъ условіяхъ пространства и времени или какъ сверхъ-историческое событіе, для объясненія котораго совершенно недостаточно обыкновенныхъ историческихъ законовъ, такъ какъ оно по своей сущности выходитъ за предѣлы явленій обыкновеннаго міра. Есть сторонники того и другого мнѣнія. Христіанская церковь смотритъ на Воскресеніе, какъ на фактъ сверхъ-естественный, какъ на чудесное событіе. Философски это доказывается тѣмъ, что есть много и въ обыденной исторической жизни такихъ явленій, которыхъ историческая наука не можетъ объяснить строго-научно; отъ этого будетъ всегда чувствоваться нѣкоторая неудовлетворенность. Удовлетворенія нужно искать въ иной области знанія—въ философскомъ умозрѣніи. Объясненіе разсматриваемаго событія будетъ уже не реальное, на предметъ слѣдуетъ въ данномъ случаѣ смотрѣть шире, выходя за предѣлы видимаго міра и предполагая существованіе міра непознаваемаго, сверхъ-естественнаго, идеальнаго. Вообще-же на чудесное нужно смотрѣть не какъ на противоестественное, нарушающее законы мірового порядка, а какъ на стоящее сверхъ или выше этого міропорядка, какъ на явленія необходимыя, но высшія, завершающія его звенья. Такимъ образомъ нужно разсматривать и Воскресеніе Христово. Въ немъ проявилось наивысшее дѣйствіе Божественныхъ законовъ, лежащихъ въ основѣ бытія—въ недостижимой для человѣческаго разума области невѣдомаго и непознаваемаго. Въ связи съ этимъ вопросомъ стоитъ и вопросъ о свойствахъ тѣла Христа при жизни Его и по воскресеніи, такъ какъ правильное рѣшеніе этого вопроса можетъ пролить свѣтъ на то состояніе, въ которомъ будутъ находиться всѣ, имѣющіе воскреснуть изъ мертвыхъ передъ вторымъ пришествіемъ Господа на землю. Является вопросъ: въ чемъ будетъ

стоятельствъ, въ ревностнаго послѣдователя христіанскаго ученія въ продолженіе всей послѣдующей жизни (20 лѣтъ). Другіе апостолы—евангелисты также свидѣлствуютъ о томъ, что видѣли воскресшаго Христа: это видѣніе, по всей вѣроятности, и способствовало тому подъему силъ и духа, привело къ той могучей новой жизни, какою отличалась вся жизнь первенствующей церкви Христовой. Апостолы безбоязненно уже и открыто проповѣдывали о воскресеніи Христовомъ. Такимъ образомъ это событіе есть событіе неоспоримо дѣйствительное и историческое. Самый же актъ воскресенія Христова, непостижимый для человѣческаго ума, не можетъ во всѣхъ подробностяхъ своихъ быть воспроизведеннымъ живописью, онъ неопишуемъ... Художники обращаются къ библейской археологіи и описываютъ это событіе на основаніи знанія быта, нравовъ, мѣстности и обычаевъ Палестины. Сначала изображенія Воскресенія были символическія, аллегорическія (Иона, выбрасываемый на берегъ китомъ, сошествіе Христа во адъ), затѣмъ изображенія Христа становятся все реальнѣе, христіане все стремятся сдѣлать ихъ согласнѣе съ евангельскимъ повѣствованіемъ и съ историко-археологическою истиною.

Самый праздникъ Воскресенія Христова долженъ имѣть большое значеніе для нравственной жизни христіанина. Всѣ нравственныя обязанности человѣка-христіанина сводятся къ двумъ заповѣдямъ; *„возлюбиши Господа Бога твоего всѣмъ сердцемъ твоимъ и всюю душою твою, и всюю мыслію твою. Сія есть первая и большая заповѣдь. Вторая-же подобна ей: возлюбиши искренно твоего, яко самъ себе. Въ сію обою заповѣдню весь законъ и пророци висятъ“*. Если человѣкъ будетъ жить по этимъ христіанскимъ заповѣдямъ, вѣровать въ искупительную жертву Спасителя, вѣровать въ загробную жизнь, истинно признавать, что Христосъ воскресъ, то онъ будетъ счастливъ. Самое же Воскресеніе опредѣляетъ истинное содержаніе всего христіанскаго ученія, вливаетъ въ него истинный, единственно устойчивый смыслъ: *„аще-же Христосъ не воста, тѣе убо проповѣданіе наше, говоритъ св. Павелъ, тѣе-же и вѣра ваша“* т. е. напрасна и вѣра христіанъ...

Александра Колесникова.

I.

ИМПЕРАТОРЪ ФЕОДОСІЙ ВЕЛИКІЙ и Амвросій Медиоланскій.

(Посвящается Свѣц. Гр. Петрову).

Еще въ ушахъ звучали стоны
Дѣтей и старцевъ, женъ и дѣвъ,

Избитыхъ войскомъ, когда гнѣвъ
Царя прошелъ... Весь блескъ короны,
Полжизни бѣ онъ отдалъ въ тотъ часъ,
Когда бѣ смогли вернуть указъ,
Пролившій кровь... Но нѣтъ возврата
Тому, что разъ совершено...
Въ смятеньи царь... Душа объята
Тоской—въ очахъ пятно
Кривое... Прощай покой,
Когда отъ ранъ страдаетъ совѣсть,
Когда твоихъ ошибокъ повѣсть
Она раскроетъ предъ тобой...
Куда бѣжать? Въ соборный храмъ,
Туда, гдѣ другъ его Амвросій
Мольбу возноситъ къ небесамъ,
Спѣшить несчастный Θεодосій...
Но въ храмъ не могъ войти властитель...
Едва вступилъ онъ на порогъ
Жилища Бога, какъ святитель
Остановилъ его: „Какъ могъ
Дерзнуть ты въ храмъ войти Владыки,
Когда еще я слышу крики
Невинныхъ жертвъ... Ты весь въ крови...
Забудь тобой завѣтъ любви...
Нѣтъ, до тѣхъ поръ, пока слезами
Не смоешь ты крови гражданъ—
Тебѣ порукою мой санъ—
Не будешь ты въ священномъ храмѣ...
И царь смирился... Всенородно
Свой тяжкій грѣхъ онъ объявилъ
И много горькихъ слезъ пролилъ
О немъ—и лишь тогда свободно
Святитель въ храмъ его вступилъ...”

II.

КЪ „СЫТЫМЪ“

Ваши очи отъ счастья ослѣпли,
 Вы не видите слезъ нищеты.
 Ваши уши въ довольствѣ оглохли,
 Васъ не трогаетъ стонъ сироты...

Ваши руки къ хищенью привыкли,
 Вашъ девизъ—лучше брать, чѣмъ давать...
 Ваши мысли и пошлы и мелки,
 Ваше дѣло—поѣсть да поспать...

Пробудитесь!.. За вашей калиткой
 Бѣдныхъ Лазарей точить нужда,
 Имъ капризнаго счастья солнце
 Не свѣтило нигдѣ никогда.

Съ той минуты, какъ волею Неба
 Имъ явиться на свѣтъ суждено,
 Съ этихъ плечъ не снимались лохмотья,
 Другомъ было лишь горе одно...

Свящ. *Иона Врихничевъ.*

СВѢЧКА СВЯТОМУ ДАВИДУ.

Разсказъ.

Изъ дѣтскихъ воспоминаній С.

«Куска лишь хлѣба онъ просиль».

М. Лермонтовъ.

I.

Я была тогда совсѣмъ маленькой, кажется—не болѣе шести-семи лѣтъ; но многое изъ того времени мнѣ глубоко запало въ душу. И теперь, спустя цѣлый десятокъ съ лишнимъ лѣтъ, мнѣ все это зеленое дѣтство, съ его живыми впечатлѣніями, съ его радостями и печальми такъ живо, такъ ясно помнится. Стоитъ закрыть глаза—и я сейчасъ представляю себя то въ саду съ дѣтми-сверстниками, гдѣ я такъ беззаботно рѣзвилась; то въ школѣ, гдѣ каждый шагъ и каждое свое слово я должна была зорко рассчитывать, дабы поддержать свою

репутацию первой ученицы; то вспоминаю себя на большой прогулкѣ, своего рода цѣломъ путешествіи, какія нерѣдко предпринимали всей семьей мои родные отецъ и мать. О, эти путешествія! они особенно памятны для меня. Много я находила въ нихъ пищи себѣ, своей впечатлительной дѣтской душѣ!

Мои родные—религіозные люди. Они любили все, что говорить о Богѣ. Любили они водить насъ, дѣтей, въ церковь; любили видѣть насъ въ крестномъ ходѣ, какіе часто устраивались нашимъ приходскимъ батюшкой по улицамъ нашего города; любили они возить насъ съ собой и по святымъ мѣстамъ, къ обителямъ святыхъ угодниковъ какихъ не мало въ окрестностяхъ нашего города Тифлиса. Эти путешествія обыкновенно предпринимались ими къ днямъ храмовыхъ (престольныхъ) праздниковъ.

Но часто, кромѣ такихъ далекихъ загородныхъ путешествій, о которыхъ, если поможетъ Господь, я расскажу послѣ, мои родные брали насъ и къ мѣстнымъ, городскимъ святынямъ. Въ Тифлисѣ и ихъ не мало. Есть, напримѣръ, мощи Св. мученика Або Тифлискаго и мученицы Шушаники; есть чудотворный крестъ Св. Равноапостольной Нины, просвѣтительницы Грузіи, сплетенный изъ виноградныхъ лозъ и связанный волосами этой подвижницы Христовой. Онъ хранится въ Каѳедральномъ Сіонскомъ соборѣ, и въ день памяти Св. Нины (14-го января) его выносятъ для благоговѣйнаго чествованія многочисленнымъ богомольцамъ. Есть также чудотворная икона Иверской Божіей Матери въ Дидубѣ (такъ называется одна окраинная часть города). Туда стекаются богомольцы обыкновенно по понедѣльникамъ. Эта святыня очень чтима, особенно женщинами (грузинками и даже армянками). Можно видѣть на зарѣ въ понедѣльникъ грузинку, въ „лечаки и тавсакрави“, по особому обѣщанію ползущею босою на колѣнкахъ по каменнымъ тротуарамъ въ „Дидубѣ“, часто даже изъ противоположной окраины города. Можно замѣтить тамъ и вереницы молодыхъ дѣвушекъ, седмижды обходящихъ вокругъ церкви, чтобы потомъ прилѣпить къ ея стѣнамъ по камешку для убѣжденія въ исполненіи своей дѣвичьей молигвы. Но почему—то особенно памятны мнѣ остались путешествія къ церкви Св. Давида, что на горѣ „Мта-цминда“ или, просто „Давидовской“ горѣ, хранящей прахъ безсмертнаго творца «Горе отъ ума»—Грибоѣдова. Туда стекаются богомольцы по четвергамъ и, обыкновенно, по вечерамъ, къ закату солнца, къ вечернѣ.

Одно изъ такихъ путешествій мнѣ особенно вѣзлалось въ память.

II.

По неотступной моей просьбѣ мама собралась къ Св. Давиду. Я ликовала. Жили мы очень далеко отъ „Мта-цминда“, на другомъ берегу рѣки Куры. И такая продолжительность путешествія по городу придавала, конечно, особенный

интересъ прогулкѣ для меня, маленькой дѣвочки, которой тогда такъ все было ново въ жизни. Очень любила я останавливать свое любопытное вниманіе на каждой мелочи попутныхъ впечатлѣній и при этомъ, конечно, закидывала свою маму безконечными вопросами по поводу ихъ. „Мама, а какъ держится такой большой Воронцовскій мостъ, по которому и лошади, и конки, и мы такъ часто проходимъ?... Мама, зачѣмъ эти проволоки привязаны къ столбамъ? на нихъ что нибудь вѣшаютъ, мама? А смотри, какія красивыя тамъ куклы... купи, мама, мамочка! Вотъ шары продають, купи, мамуля!... Мамочка, отчего они летаютъ? Они, должно быть, дорого стоятъ.... Помнишь, мамочка, ты общалась купить мнѣ такой шаръ, если я буду хорошо учиться, а я вѣдь хорошо учусь, да, мама?“.

И мама, какъ могла, отвѣчала мнѣ на мои нетерпѣливые и градомъ сыпавшіеся вопросы. А сама тутъ-же торопила меня и напоминала, что вотъ придемъ къ святому Давиду, помолимся ему, поставимъ свѣчку и онъ все хорошее и нужное пошлетъ намъ отъ Бога, потому что онъ великій святой и Господь каждую молитву его слышитъ и исполняетъ.

— Мама, а зачѣмъ этотъ бѣдный хромымъ просить Христа ради?— снова пристаю я къ мамѣ,—если онъ у Боженки попроситъ, развѣ Боженка не накормитъ его? Пусть онъ тоже помолится святому Давиду: онъ услышитъ и его..

— Да, милая, услышитъ,—объясняла мнѣ мама. Бѣднякъ этотъ, видишь, какой калѣка, онъ даже работать не можетъ. Кто накормитъ его, если не Господь? Господь и посылаетъ ему. Онъ проситъ милостыню Христа ради. А Христось Спаситель, когда жилъ на землѣ, сказалъ людямъ, что если кто накормитъ ради него хоть одного такого бѣднаго, то это все равно, что его Самого накормитъ, потому что Спаситель нашъ любитъ бѣдняковъ, какъ друзей и братьевъ своихъ, любитъ и добрыхъ людей. Вотъ, люди, если они добрые и любятъ Христа Спасителя и помнятъ Его, то и подаютъ ради Христа бѣдному калѣкѣ. А кто злой, не добрый, тотъ скорѣе куклу или конфетку купить себѣ, а мимо бѣдняка этого пройдетъ и не замѣтитъ его.

— Тутъ, словно кстати, мимо этого бѣдняка калѣки проходила одна барыня съ наряженной, какъ куклолка, дѣвочкой. Эта дѣвочка держала въ рукѣ за веревочку летающій шаръ (заманчивая для меня игрушка): и такъ весела была эта дѣвочка,—она все подпрыгивала и рѣзво щебетала, слѣдя за смѣшными движеніями своей летающей игрушки. А шаръ у ней былъ такой большой да красный, весь расписной разными рисунками позолотой. „Должно быть очень дорогой“—думала я. Ахъ, какъ онъ высоко летаетъ!“

— Мама, смотри, какой шаръ хорошій у дѣвочки! ты купишь мнѣ такой? Куклу не покупай мнѣ, мамочка, и конфетокъ тоже... ты лучше ихъ вотъ этому нищему, а мнѣ такой шаръ купи!.. хорошо, мама?..

— Хорошо, хорошо, дѣтка, послѣ куплю, — успокаивала мама, — вотъ будемъ возвращаться отъ святаго Давида и, если онъ позволить, то я куплю тебѣ такой шаръ.

— Сударыня, подайте милостыню Христа ради, — завопилъ калѣка, увидѣвъ разряженную барыню съ дѣвочкой.

— Ради Бога, подайте мнѣ, убогому человѣчку хотя бы чуточку малую. Сударыня, второй денекъ безъ хлѣбушка... подайте калѣкъ...

Продолжалъ молить бѣдняга, ползя и подпираясь костылями. — Богъ пошлетъ вамъ милость свою, сударыня, Христось не оставитъ васъ! Дай Богъ вамъ счастья и мужу, и доченькѣ вашей, сударыня... пожалѣйте...

— Фу ты, присталь! навойливый какой, прямо — „требуется“, фыркнула сердито барыня, а дѣвочка пугливо косилась на нищаго и прижималась къ своей матери.

— Сколько васъ тутъ и всѣмъ подавай, ворчала барыня, — всѣхъ не накормишь... И чего полиція смотреть: прохода не даютъ, терпѣть не могу!..

А бѣдный нищій всетаки не отступалъ отъ барыни, надѣясь, вѣроятно, въ концѣ концовъ умолить ея разгнѣванное сердце.

— Сударыня, этотъ шарокъ дочкинъ-то поди, чай, полтину стоитъ, а я — бѣ на ихъ съ недѣлю сытъ былъ и внучата мои, сиротинки, дѣтки невинныя не помирили-бѣ съ голоду-то. Сударыня, смилуйтесь Христа ради... Господь благословитъ васъ изобиліемъ по вашимъ...

Но онъ не договорилъ, потому что барыня съ дѣвочкой успѣшила перейти на другую сторону улицы.

Но весь этотъ краткій разговоръ нищаго съ барыней глубоко запалъ въ мою душу. Мама тащила меня за руку, такъ какъ я, поминутно оборачиваясь назадъ, спотыкалась и наталкивалась на прохожихъ. Я не могла оторвать своихъ глазъ отъ бѣднаго калѣки, не могла не замѣтить его молящаго взора и все думала: зачѣмъ эта барыня не подала копѣечки калѣкъ? Вѣдь онъ такой бѣдный, — у него и внучата, хлѣба нѣтъ у нихъ, второй ужъ день, говорить, не бѣль ничего... Ахъ, какой онъ бѣдный!.. А я то вѣдь каждый день и супъ, и котлетки вкусныя ѣмъ съ хлѣбомъ, и даже яблоки, и конфетки покупаютъ мнѣ мама... А когда вернемся отъ святаго Давида, мама даже и шаръ хочетъ мнѣ купить, какъ у той дѣвочки... А вдругъ, если святой Давидъ не захочетъ, чтобы мама купила мнѣ такой шаръ: вѣдь святой Давидъ только добрыхъ любитъ, а эта барыня съ дѣвочкой не добрые: зачѣмъ они не дали нищему копѣечку?

И въ этихъ *наивныхъ* дѣтскихъ думахъ своихъ я не замѣтила, какъ мы съ мамой уже высоко поднялись по крутой дорогѣ на „Мта-Цминда“. Уже и церковь святаго Давида виднѣлась передъ нами, какъ на ладони. А бѣдный нищій

калѣка остался тамъ, внизу, у подножья горы, и тамъ-же около него носились мои мысли. Они все больше и больше овладѣвали мной, и я путалась и терялась въ этихъ дорожныхъ впечатлѣніяхъ.

Меня особенно смущала теперь мысль: зачѣмъ моя мама, такая добрая мама, не подала тому бѣдному копѣчки... Вѣдь она слышала, какъ онъ просилъ Христа ради... она видѣла, что даже эта богатая барыня ничего не подала ему... и вдругъ этотъ бѣдный умереть и никто не поможетъ ему, никто не дастъ милостыню Христа ради... Мама говоритъ, что мы свѣчку поставимъ святому Давиду. Значить, у ней есть деньги. Но она добрая, она не пожалѣетъ ихъ для меня, если я скажу ей, что крѣпко хочу ѣсть, что и пить мнѣ хочется... У меня созрѣлъ замыселъ.

— Мамочка, дай мнѣ копѣчку: я ѣсть хочу, — робко сказала я мамѣ.

— Потерпи немного, дѣтка, скоро вернемся домой, отвѣчала мама, глядя меня по головкѣ. Если я дамъ тебѣ копѣчку, то я не могу купить свѣчку святому Давиду.

— Мамочка, я крѣпко ѣсть хочу, — не отставала я. — Тамъ недалеко, внизу, я видѣла, пирожки продаютъ, мамуля, дай мнѣ копѣчку, я пойду куплю одинъ пирожокъ... крѣпко хочу есть.

Не устояла мама передъ моей мольбой, она крѣпко любила меня.

— Ну что-жъ дѣлать, крошка моя: на, милая, пятакъ, — сказала она, вынимая изъ кармана денежку, купи себѣ пирожочекъ; тутъ близко, ты говоришь. Сбѣгай поскорѣе, а я вотъ на этой скамеечкѣ подожду тебя. а то устала очень... Да только не упади, смотри.

Получивъ такой великій даръ отъ мамы, я со всѣхъ ногъ пустилась внизъ по дорогѣ и не помню, какъ очутилась у замѣченной мною внизу лавочки. Едва переводя духъ, я купила тамъ на все, имѣвшееся у меня въ рукахъ, богатство краюху хлѣба, подбѣжала къ тому бѣдному калѣкѣ, по прежнему сидѣвшему при дорогѣ и дрожащими руками положила ему на колѣни купленную краюху. Калѣка сидѣлъ, закрывши глаза, неподвижно и молча. Не слышно было его „подайте милостыню Христа ради“, хотя много было прохожихъ. Должно быть бѣднякъ весь ушелъ въ свои безотрадныя думы, быть можетъ, вспоминалъ о своихъ бѣдныхъ голодныхъ внучатахъ, думалъ объ ихъ горькой безпомощной долѣ и взывалъ къ Божьей милости надъ ними..

Почувствовавъ вдругъ тяжесть на своихъ колѣняхъ, бѣднякъ открылъ глаза, но едва успѣлъ онъ произнести благодарность, какъ я очутилась отъ него уже далеко. Въ замѣшательствѣ и смущеніи я издали смотрѣла, какъ бѣднякъ, разломивъ краюху пополамъ, одну половину спряталъ въ мѣшокъ, а отъ другой половины принялся съ невѣроятною жадностью и торопливостію отщипывать кусочки за кускомъ.

— Господи, какъ ему крѣпко хотѣлось кушать, думала я, наблюдая. А я бы и булку на большой переѣмѣ не съѣла бы такъ скоро..

Но къ мамѣ я вернулась довольная и счастливая. Я довольна была на себѣ, что мнѣ такъ удалась моя маленькая хитрость, и что такъ кстати сама помогла бѣдному человѣку.

Мама, конечно, спросила меня—купила ли я себѣ пирожокъ. Но отъ волненія и радости сначала я ничего не могла ей отвѣтить на это. Я какъ шальная, кружилась около нея и, обхвативъ ее руками, безсвязано лепетала: мамочка, мамуля, милая!.. купила!.. на всѣ пять копеекъ!.. милая!..

Мама недоумѣвала, глядя на мою неудержимую веселость и вѣроятно на первыхъ порахъ приписала ее удовольствію отъ лакомства, пока не узнала въ чемъ дѣло.

Я откровенно призналась ей, для кого выпросила у ней деньги и не боялась, что мама разсердится на меня за это, надѣясь на ея любовь и доброту. И не ошиблась: счастливо улыбаясь, мама ласково погладила меня по головѣ, крѣпко обняла и поцѣловала меня.

Отдохнувъ немного, мы направились дальше и скоро подошли къ самой церкви святаго Давида. Тамъ мы усердно помолились; мама поставила передъ иконой угодника маленькую трехкошечную свѣчку, такъ какъ на большую, послѣ моей жертвы, у ней не хватило денегъ.

— Но потомъ, на обратномъ пути, мама говорила мнѣ:

— Хотѣла я, дочка, и другую свѣчку поставить угоднику,—двѣ обѣщала, да видно такъ ужъ самъ угодникъ Божій желалъ, чтобы ты милостынькой ему свѣчку поставила. Милость-то и любовь Господу больше жертвы угодны. Помни это всегда, моя милая крошка!..“

Священникъ *Константинъ Образцовъ*.

Краткій очеркъ церковно-исторической жизни православной Грузіи отъ появленія въ ней христіанства и до нашихъ дней *)

23 апрѣля 1839 года, по окончаніи обѣдни, тутъ же въ церкви была подписана царемъ Теймуразомъ и его ближними людьми запись о подданствѣ ихъ и всей грузинской земли московскому царству, и они были приведены къ крестному цѣлованію въ вѣрности исполненія этого договора. Причина, почему такъ долго Теймуразъ не подписывалъ крестоцѣловальной записи, скрывается въ

*) См. № 5 «Дух. Вѣстн. Груз. Экзархата».

томъ, что приближенные его совѣтывали ему объявить [московскому правительству, что онъ тогда сдѣлаетъ это, когда ему пришлютъ войско противъ опустошавшихъ Грузію лезгинъ. И одинъ только митрополитъ Никифоръ настойчиво требовалъ, чтобы царь и его приближенные безусловно подписали крестоцѣловальную записъ, иначе онъ отказывался быть посредникомъ въ сношеніяхъ съ московскимъ царемъ. Такимъ образомъ, свѣтскіе чины нашего посольства исполнили порученіе, возложенное на нихъ въ Москвѣ, и хотѣли ѣхать домой. Архимандриту Іосифу хотѣлось покончить также, не смотря на многія со стороны грузинъ препятствія, и съ своимъ порученіемъ — прочесть рѣчи о духовныхъ дѣлахъ съ цѣлью устраненія замѣченныхъ имъ недочетовъ въ грузинской церковно-богослужебной практикѣ, что и было исполнено имъ только 26 апрѣля, да и то въ отсутствіи царя и архіепископа. Рѣчи архимандрита Іосифа, изложенныя дидактическимъ, положительнымъ тономъ, относились, главнымъ образомъ, до а) устройства и убранства церквей, или б) до совершенія богослуженія въ грузинской церкви или, наконецъ, в) до различныхъ обычаевъ и самой жизни грузинъ. Онъ также дѣлаетъ замѣчаніе относительно посвященія (Хиротоніи) въ священныя степени, говорить, что въ Грузіи ставятъ въ попы и діаконы очень молодыхъ, 12 лѣтъ и менѣе, неженатыхъ, что послѣ поставленія дозволяется жениться и оставляется на волю поставленому — быть ли ему священнымъ лицомъ или простымъ міряниномъ, и что грузинскіе епископы, не смотря на то, что рукополагаютъ во священники и діаконы, сами не посвящены въ священный архіерейскій санъ. На ряду съ указаніемъ такихъ важныхъ особенностей грузинской церкви, какъ напр., крещеніе не черезъ три погруженія, а черезъ одно, мы встрѣчаемъ въ рѣчахъ Іосифа и замѣчанія объ особенностяхъ маловажныхъ, какъ, напр., окрашеніи духовными и свѣтскими лицами ногтей и т. п. Какъ къ важному, такъ и къ маловажному Іосифъ относится одинаково, и о самомъ неважномъ онъ замѣчаетъ, что это де „чюже святой соборной и апостольской церкви“, но нигдѣ ничего не говоритъ, почему нужно поступать такъ, а не иначе, почему именно грузины поступаютъ неправильно и почему правильно будетъ дѣлать такъ, какъ онъ говоритъ. На такой характеръ рѣчей вліяло, вѣроятно, и то обстоятельство, что его собесѣдники-грузины ко всѣмъ его различнымъ объясненіямъ и указаніямъ относились вполнѣ безразлично. Они почти совсѣмъ не возражали ему; на его обличенія они обыкновенно говорили, что то или другое они дѣлаютъ потому, что такъ повелось у нихъ изстари, но если-де угодно, то они исправятся, станутъ дѣлать такъ, какъ онъ говоритъ. Очевидно, они въ этомъ случаѣ поступали не такъ, какъ хотѣли, а какъ имъ было велѣно царемъ Теймуразомъ, нежданчивымъ имѣть по этому поводу какихъ-либо недоразумѣній съ Москвою.

Вскорѣ послѣ этихъ рѣчей о духовныхъ дѣлахъ наши послы и отбыли изъ Кахетіи именно 28 апрѣля 1639 года и прибыли въ Москву, вмѣстѣ съ посланникомъ Теймураза, митрополитомъ Никифоромъ, около 20 января 1640 года. Посланіе дара Теймураза къ московскому государю, привезенное митрополитомъ Никифоромъ, представляетъ высокій интересъ во многихъ отношеніяхъ. Оно знакомитъ насъ и съ личностью энергичнаго и разумнаго грузинскаго митрополита, бывшаго въ Москвѣ посломъ отъ Теймураза и близко принимавшаго къ сердцу все, что касалось грузинскаго народа и грузинской церкви,—и съ состояніемъ царя и его совѣтниковъ, которое они переживали во время сношеній съ московскимъ правительствомъ. Изъ этой грамоты мы подробно узнаемъ и о томъ, что церковь грузинская пришла въ упадокъ, что даже священниковъ не хватаетъ, причѣмъ Теймуразъ жалуется въ ней на Дадіана, мангрельскаго владѣтеля, который старается его царя оклеветать передъ шахомъ, донося послѣднему о сношеніяхъ его съ Москвою, что вообще Дадіанъ поступаетъ не по христіански. „Самъ Дадіанъ,—пишетъ Теймуразъ,—былъ прежде въ дружбѣ съ нами, а какъ убилъ дядю своего и взялъ его жену и развелся съ своею законною женою, продаетъ каждый годъ отъ 10 до 15 тысячъ дѣтей, чему весь свѣтъ свидѣтель; онъ дѣлаетъ христіанскихъ дѣтей турками и посылаетъ туркамъ подарки, и султану и визирю, по 120 дѣтей въ годъ и даетъ туркамъ дань“. Количество продаваемыхъ дѣтей изъ злобы къ Дадіану Теймуразъ, очевидно, сильно преувеличиваетъ но самый фактъ продажи дѣтей бесспоренъ. Дадіанъ, по словамъ Теймураза, выжегъ своему зятю, князю Симону Гурійскому, глаза, а Гурію отдалъ одному архіепископу, который сдѣлался и духовнымъ и свѣтскимъ ея владѣтелемъ. Этотъ архіепископъ, по словамъ Теймураза, продаетъ ежегодно отъ 10 до 12 тысячъ дѣтей и платитъ туркамъ дань, „кого казнить, кого вѣшаетъ, и литургію служить“. „Дадіанъ,—говоритъ Теймуразъ,—хочетъ истребить царское имя въ Иверской землѣ и считаться въ ней единственнымъ даремъ“. Теймуразъ проситъ московскаго царя не вѣрить Дадіану и не слушать пословъ его, которые, какъ извѣстно, въ 1639 году были присланы мингрельскимъ владѣтелемъ въ Москву съ просьбою принять и его подъ высокую царскую руку. Въ отвѣтъ на эту просьбу Дадіана изъ Москвы отправлены были русскіе послы въ Зугдиды, тогдашнюю резиденцію мингрельскаго правителя, съ порученіемъ собрать подробныя свѣдѣнія о государствѣ Дадіана и о состояніи въ немъ церкви.

Тадѣль, для которой настоящее посольство 1637—1640 гг. ѣздило въ Грузію, была вполнѣ достигнута: оно закрѣпило, съ одной стороны, подданство царя Теймураза Московскому царству, приведя его къ присягѣ на данничество, а съ другой стороны, собрало довольно подробныя свѣдѣнія о Грузіи, въ томъ

числѣ и о церковной жизни грузинѣ, что составляло, какъ мы видѣли, специальную цѣль принадлежавшихъ къ его составу духовныхъ лицъ. Последнія, впрочемъ, исполнили не все, что имъ указано было сдѣлать, по независящимъ отъ нихъ обстоятельствамъ. Этотъ пробѣлъ былъ восполненъ въ 1652 году прибывшимъ въ Грузію русскимъ монахомъ Арсеніемъ Сухановымъ, бывшимъ здѣсь въ первый разъ въ составѣ посольства 1637—1640 годовъ. Онъ посѣтилъ церковь Мцхетскаго монастыря, въ которомъ и ночевалъ. Здѣсь онъ съ особеннымъ интересомъ осматривалъ то мѣсто, гдѣ подъ столбомъ „положена Риза Христа Бога нашего, цѣла вся, нерушена“. Самъ католикосъ и многіе изъ сопутствующихъ послѣднему духовныхъ лицъ объяснили Арсенію Суханову, какимъ образомъ оказалась здѣсь Риза Господня, причемъ познакомили его съ содержаніемъ преданій по этому вопросу, о которомъ рѣчь была на первыхъ страницахъ настоящаго труда. Разказъ этотъ о хитонѣ Господнемъ и самое его мѣстонахождение особенно должны были заинтересовать Арсенія Суханова. Выше мы говорили, что отправленнымъ въ Грузію въ 1637 году русскимъ посламъ, съ которыми ѣздилъ и Арсеній, поручено было между прочимъ, провѣрить слова царя Теймураза и его пословъ, утверждавшихъ, что хитонъ Господень неповрежденнымъ находится во Мцхетскомъ соборѣ; посольство не могло исполнить этого порученія, потому что Каргалиніей въ то время завладѣлъ персидскій шахъ. Арсеній имѣлъ теперь возможность изслѣдовать это дѣло, провѣрить разказы грузинѣ о мѣстонахожденіи хитона Господня. Вопросъ этотъ былъ очень важенъ для московскаго правительства, потому что, какъ извѣстно, персидскимъ шахомъ Аббасомъ въ 1625 году была прислана въ Москву „часть нѣкая“ срачицы Христовой. Оно тогда же производило изслѣдованіе о ней; но, не смотря на это, всѣмъ своимъ посламъ, ходившимъ въ Грузію, наказывало—собрать возможно болѣе подробныя свѣдѣнія о хитонѣ Спасителя во Мцхетскомъ соборѣ. Этому желанію московскаго правительства Арсеній Сухановъ и удовлетворилъ полученными имъ на этотъ разъ отъ католикоса и другихъ духовныхъ грузинскихъ лицъ уже извѣстными намъ свѣдѣніями. Въ Мцхетскомъ монастырѣ Арсенію разказывали и о чудѣ, ежегодно бывающемъ 10 ноября у церкви св. велико-мученика Георгія ¹¹⁵⁾, именно—что въ каменной церковной оградѣ, запечатлѣнной съ вечера печатями государя и католикоса Дадіанскихъ, пріѣзжающихъ сюда нарочито ради этого дня, невѣдомо откуда появлялся живой быкъ, котораго тутъ-же убивали и сѣдали. Чтобы убѣдить нашего старца въ достовѣрности событія, повѣствователи разказали ему случай съ однимъ туркомъ, не хотѣвшимъ вѣрить

¹¹⁵⁾ Разумѣется церковь св. великомуч. Георгія въ Илори, въ 2-хъ верстахъ отъ Чернаго моря, между Сухумомъ и Редуть-Кале, въ Абхазіи, на самой границѣ ея съ Самуарканьюю.

этому чуду до тѣхъ поръ, пока въ церковной оградѣ не очутится его собственный быкъ. „На другое лѣто“ послѣ сдѣланнаго туркомъ заявленія, когда пришло время снимать печати, и, вмѣстѣ съ нимъ, вошли въ ограду, быкъ, находившійся въ ней, оказался принадлежащимъ ему. Турокъ, „еще не вѣря тому“, поѣхалъ домой и отъ жены своей узналъ, что его быкъ пропалъ именно въ тотъ день, въ который нашли его въ церковной оградѣ. Тогда онъ возвратился назадъ и принялъ крещеніе. Какъ увѣряли Арсенія, только это чудо и держало мингрельцевъ въ христіанской вѣрѣ, въ противномъ случаѣ они давно-бы обусурманились. „У нихъ-же и гвозди, которыми былъ пригвожденъ Христосъ, и веревка, которою Онъ былъ привязанъ, да риза Богородицы“¹¹⁶). Въ самый годъ пребыванія Арсенія Суханова въ Грузіи царь Теймуразъ отправилъ ко двору царя Алексѣя Михайловича вдовствующую царицу Елену съ ея сыномъ Николаемъ Давидовичемъ. На Терекѣ они были ограблены горскими хищниками, почему Государь Алексѣй Михайловичъ послалъ юному царевичу Николаю золотую персидскую камку, матери его пять аршинъ чернаго сукна и сообщилъ, что боярину князю Пронскому и воеводѣ астраханскимъ предписано принять его, царевича и мать его въ Астрахани, а весною дать ему возможность достигнуть Москвы и снабдить его надежными судами и провожатыми¹¹⁷).

Въ это же самое время, около 1650 года, царь Алексѣй Михайловичъ, обратился съ грамотой къ персидскому шаху Аббасу II по дѣламъ Грузіи. Въ началѣ своей грамоты Алексѣй Михайловичъ говоритъ, что Грузія—земля христіанская и что со временъ царя Θεодора Іоанновича она находится въ подданствѣ русскаго государя. Затѣмъ онъ напоминаетъ шаху, что еще въ прошломъ году посылалъ къ нему пословъ и просилъ его, чтобы „братской пріязни, дружбы и любви ради“, Грузія не чинилъ насилій. Онъ напоминаетъ также, что шахъ, въ отвѣтъ на эту просьбу, обѣщаль повелѣть грузинскаго царя оберегать, чтобы грузинскому царю отъ подвѣдомственныхъ шаху людей обидъ и насилій чинимо не было. „Нынѣ мы,—пишетъ въ заключеніе Алексѣй Михайловичъ,—извѣстились, что ваши, брата нашего, военачальники изъ Шемахи и Ганджи выступили съ войскомъ на царя Теймураза въ Грузію, надѣлали тамъ много зла, побили большое число грузинцевъ, умертвили сына царя Теймураза Давида и выгнали изъ Грузіи царя Теймураза съ ближними его и что теперь царю Теймуразу отъ людей вашихъ, брата нашего, чинятся обиды и разоренія. Въ присутствіи же бояръ нашихъ и думныхъ лю-

¹¹⁶) Арсеній Сухановъ. Изслѣдованіе Сергѣя Вѣлокурова. Москва 1891 г., ч. I, стр. 117—155 и 298—301. Очерки ить исторіи Грузіи. Сост. В. Е. Романовскій. Тифлисъ. 1902 г., стр. 131—161.

¹¹⁷) Газета „Кавказъ“ 1902 г., № 340.

дей нашего царскаго величеста, посланникъ вашъ Мухаммедъ Кули-Бекъ, бывъ спрошенъ, объявилъ, что царю Теймуразу и всей Грузіи обиды, разоренія и бѣды приключились безъ вашего соизволенія отъ Рустели-хана тифлискаго. Напоминая затѣмъ Шахъ-Аббасу братскую пріязнь, дружбу и любовь, существовавшія между царемъ Михаиломъ Теодоровичемъ и предшественниками Шахъ-Аббаса, Алексѣй Михайловичъ убѣдительно просилъ его запретить Рустемъ хану чинить Теймуразу и всей Грузіи обиды и разоренія; онъ просилъ также, чтобы Шахъ-Аббасъ повелѣлъ возвратить Теймуразу отнятое имущество. Но ходатайство это не имѣло успѣха. Спустя два года Теймуразъ снова прислалъ въ Москву посольство и снова жаловался на то, что Шахъ Аббасъ притѣсняетъ его и „не повинуется Его Величеству“. Въ этой грамотѣ, между прочимъ, онъ выразилъ свое согласіе отправить въ Москву царевича Николая, и дѣйствительно сдержалъ свое обѣщаніе: ¹¹⁸⁾ 27 декабря 1653 года царевичъ Николай прибылъ въ Москву, вмѣстѣ съ матерью своею Еленою, кн. Кайхосро-Аврамовымъ и архимандритомъ Германомъ. Мать царя Ираклія († 1710 г.) Елена, по прибытіи въ Москву, поспѣшила посѣтить Свято-Троицкую Сергіеву лавру. Памятникомъ ея пребыванія здѣсь остался „крестъ напрестольный, серебряный, позолоченный, грузинской работы“, пожертвованный ею монастырю 30 апрѣля 1654 года. Въ 1655 году царю Теймуразу послано было 6000 ефимковъ и много соборей. Что же касается присылки Теймуразу войска и пушечнаго снаряда, российский государь писалъ къ царю грузинскому, что по случаю войны съ Польшею удовлетворить сему требованію не можетъ, но что, по возвращеніи войска изъ похода, онъ, Теймуразъ, безъ помощи оставленъ не будетъ. Грузинскій царь благодарилъ русскаго государя за его вниманіе къ нему и доводилъ до его свѣдѣнія, что шахъ, не довольствуясь похищеніемъ у него двухъ сыновей и дочери, требуетъ еще внучку его, дочь царевича Давида, говоря: „давь внука своего (царевича Николая) государю московскому, ты долженъ дать мнѣ свою внучку“ ¹¹⁹⁾.

Свящ. Н. Покровскій.

ИСТОРИЧЕСКАЯ СПРАВКА

по вопросу объ автокефальности грузинской церкви.

(ОТВѢТЪ г. В. САМУИЛОВУ.)

Въ прибавленіяхъ къ „Церковнымъ Вѣдомостямъ“ за сей годъ (№№ 1—6) помѣщенъ рядъ статей г. В. Самуилова, имѣющихъ конечною цѣлью доказать, что и въ VIII, и въ XI вв. грузинской

¹¹⁸⁾ Очерки изъ исторіи Грузіи, стр. 162—164.

¹¹⁹⁾ Газета „Кавказъ“ 1903 г. № 340.

церкви была дарована автокефалія только лишь „въ смыслѣ права избирать и рукополагать католибосовъ соборами мѣстныхъ епископовъ“ и потому—де церковь эта до 1783 года „оставалась канонически зависимою отъ антiохійскаго патріарха“.

Основаніями для установленія такого рода положенія служить:

I

Во первыхъ то, что „было бы страннымъ два раза даровать грузинской церкви автокефальность въ смыслѣ полной независимости отъ антiохійскаго престола“ (стр. 8).

Вполнѣ раздѣляя это недоумѣніе автора, мы въ свою очередь не можемъ не удивиться,—откуда г. Самуиловъ почерпнулъ приведенное заключеніе свое?! Вѣдь тѣ историческіе матеріалы, „безпристрастное освѣщеніе“ которыхъ почтенный авторъ обѣщаль читателямъ „Церковныхъ вѣдомостей“ (стр. 6), вовсе не говорятъ о *деу-кратномъ дарованіи грузинской церкви автокефальности, въ смыслѣ полной независимости*. Напротивъ, тѣ матеріалы, которымъ г. Самуиловъ придаетъ особенно большую цѣнность, съ положительностью отрицаютъ автокефальность грузинской церкви именно въ смыслѣ полной независимости отъ антiохійскаго престола. Въ виду сего приходится предполагать, что г. Самуиловъ считался съ какимъ то постороннимъ¹⁾ положеніемъ, но только не „въ интересахъ научнаго выясненія вопроса“ (Ц. вѣд. стр. 187). А такъ какъ для насъ суть настоящаго дѣла интересна только съ послѣдней точки зрѣнія, то мы и переходимъ къ разрѣшенію вопроса: *при какихъ обстоятельствахъ и какую именно автокефалію получили грузины первый разъ?*

Обстоятельный отвѣтъ на этотъ вопросъ содержитъ „антiохійскій хронографъ“, послужившій первоисточникомъ для *извѣстій* монаха Ефрема, Никона черногорца, патріарха Макарія и его же съ священникомъ Михаиломъ Брекомъ, и гласящій слѣдующее:²⁾

¹⁾ Насколько намъ извѣстно, г. В. Самуиловъ, какъ оберъ—секретарь канцеляріи св. синода, читаль свою статью въ качествѣ исторической справки предъ членами онаго синода, г. оберъ—прокуроромъ съ его товарищемъ и пресвящ. Леонидомъ и Кириономъ, епископами имеретинскимъ и сухумскимъ, составлявшими особое совѣщаніе „по вопросу о преобразованіи церковнаго управленія въ Грузіи“.

²⁾ Для свѣдѣнія читателей приводимъ здѣсь относящіяся къ данному предмету свѣдѣнія изъ *извѣстій*:

А) „Съ той поры, когда грузины увѣровали во Христа и когда св. Евстаѳій, патріархъ антиохійскій, крестилъ всѣхъ грузинъ, вмѣстѣ съ царскою четою, и рукоположилъ имъ епископовъ, іереевъ и діаконовъ, — Грузія принадлежала престолу его.“

В) „Съ этой поры держался тамъ обычай, что по смерти какого-либо епископа (архіерея—католикоса) избранный на его мѣсто ходилъ въ Антиохію за рукоположеніемъ“.

В) Обычай получать въ Антиохіи рукоположеніе католикосамъ — архіепископамъ держался до дней блаженнаго Анастасія священно-

а) *Антиохійскаго священника XVIII в. Михаила Брека:* „До него (антиохійскаго патріарха Теофилакта—745—751 г.) въ Грузіи, или Иверіи съ той поры, когда грузины увѣровали во Христа, и когда по повелѣнію Константина великаго отправился къ нимъ св. Евстаѳій патріархъ антиохійскій, предсѣдательствовавшій въ первомъ вселенскомъ соборѣ 318 отцовъ, и крестилъ всѣхъ вмѣстѣ съ царскою четою, и рукоположилъ имъ епископовъ, іереевъ и діаконовъ, потому что Грузія принадлежала престолу его, съ этой поры держался тамъ обычай, что по смерти какого-либо епископа избранный на его мѣсто ходилъ въ Антиохію за рукоположеніемъ. Такъ и во дни патріарха Теофилакта грузины послали къ нему 12 іереевъ, избранныхъ царемъ ихъ Давидомъ, дабы они послѣ рукоположенія въ санъ архіерейскій возвратились на мѣста свои. Но на пути шайка сарацинскихъ разбойниковъ умертвила десять изъ нихъ со всѣми спутниками, отнявъ всѣ подарки, какіе они несли къ патріарху, и собственныя деньги ихъ: бѣгствомъ спаслись только два изъ нихъ. Они-то, достигнувъ Антиохіи, увѣдомили Теофилакта о всемъ, случившемся съ ними. А патріархъ сей, собравъ своихъ архіереевъ, повѣдалъ имъ все, что касалось этихъ іереевъ и что случилось съ ними, и присовокупилъ, что по причинѣ отдаленности отечества ихъ и небезопасныхъ путей надобно устроить церковное дѣло ихъ иначе. Тогда отцы сего помѣстнаго собора вмѣстѣ съ поименованнымъ патріархомъ рѣшили рукоположить одного изъ оныхъ двухъ іереевъ и поставить его католикосомъ, и дать ему власть рукополагать тамъ, по необходимости, епископовъ и митрополитовъ, которые и обязаны поминать его въ священныхъ службахъ своихъ, а онъ да поминаетъ имя патріарха антиохійскаго: по смерти же его да собираются архіереи, и избравъ другаго вмѣсто его, пусть рукополагаютъ его, а въ каждое трехлѣтіе посылаютъ антиохійскому патріарху надлежащіе доходы патріаршей каѳедры съ намѣстникомъ, какого пошлетъ къ нимъ патріархъ для разбирательства и упрядоченія дѣлъ ихъ. Ибо антиохійскому патріарху принадлежали у нихъ жалованныя деревни и метохи во всемъ грузинскомъ царствѣ, и тамъ постоянно находился патріаршій игумень всѣхъ монастырей, оглашалъ и училъ

мученика, патріарха антиохійскаго (602—610), послѣ котораго „не бысть поставленъ (ивиромъ) въ Антиохіи архіепископъ съборный, остроты ради путныя, и за ежъ не смѣти кому агарянъ ради мимо ходити“.

Г) Оказавшіеся такимъ образомъ фактически автокефальными грузины стали ставить себѣ католикосовъ—архіепископовъ, но эта автокефалія *по необходимости* имъ была не по душѣ и потому при первой же возможности они послали пословъ въ Антиохію,—при Константинѣ царѣ Копронимѣ (741—775), патріарху суцу блажен-

грузинъ: тамъ тысяча деревень пожалована была царемъ иверскимъ, царицею и вельможами ихъ, еще Евстаѣю, патріарху антиохійскому, когда онъ крестилъ ихъ. Доходы со всѣхъ этихъ деревень собирались и посылались антиохійскому патріарху. Даже до нынѣ (1767 г.) въ тамошнихъ мѣстахъ и еще кое-гдѣ находятся патріаршіе метохы, коими пользуется католикосъ и другіе, кромѣ подарковъ, кои посылали патріарху изъ своей собственности князья и начальники во всякое время, что исполняли даже и до нашихъ дней⁴ т. е. до 1767 года (Труды кiev. дух. акад., 1874 г., ч. II, стр. 399—401).

б) *Монаха Ефрема*: „Посланный въ Грузію (Константиномъ великимъ) для крещенія народа епископъ, какъ найдено, былъ не иной кто, какъ св. Евстаѣй, патріархъ антиохійскій, который и рукоположилъ имъ (грузинамъ) католикоса-архіепископа. Съ этого времени—продолжаетъ Ефремъ—католикосы грузинскіе рукополагались въ Антиохіи, и церковь грузинская, по опредѣленію царя (грузинскаго) и вельможъ его, ежегодно отправляла антиохійскому патріарху доходы съ имѣній 1000 семействъ. Дань эта давалась за выкупъ вѣществъ св. мира, освящавшагося только въ Антиохіи. Что же касается того—говоритъ далѣе Ефремъ—когда сами грузины, согласно правиламъ и канонамъ церковнымъ, стали рукополагать себѣ католикосовъ, то объ этомъ мы нашли въ *хронографѣ* антиохійскомъ слѣдующее: во дни Константина (императора), называемаго Скоромъ (741—775) и въ патріаршество въ Антиохіи Теофилакта (741—751) пришли изъ Грузіи два монаха—послы и сказали блаженнѣйшему Теофилакту, что христіане селеній грузинскихъ находятся въ большой нуждѣ, такъ какъ послѣ дней блаженнѣйшаго Анастасія, священномученика и патріарха антиохійскаго (602—610), не былъ рукоположенъ для нихъ католикосъ—архіепископъ: трудность пути, занятаго агарянами, мѣшала этому. Выслушавъ пословъ, патріархъ созвалъ соборъ архіепископовъ, митрополитовъ и епископовъ и пожаловалъ грузинамъ *протрепстиконъ*, т. е. разрѣшительную, въ силу каковаго документа соборъ грузинскихъ епископовъ могъ рукоположить себѣ въ католикосы того, кого по волѣ Божіей и по правиламъ церковнымъ избиралъ соборъ

ному Теофилакту⁶⁶—и заявили „яко въ нужди суть христiane сель иверьскихъ, не имуща съборнаго архіепископа“ (рукоположеннаго въ Антиохіи).

Д) „Патріархъ же Теофилактъ, увѣдомившись обо всемъ, собралъ своихъ архіереевъ, повѣдалъ имъ все и присовокупилъ, что по причинѣ отдаленности отчества ихъ и небезопасныхъ путей надобно устроить церковное дѣло ихъ иначе. Тогда отцы сего помѣстнаго собора вмѣстѣ съ поименованнымъ патріархомъ рѣшили рукоположить одного изъ двухъ іереевъ, поставить его католикосомъ

тѣхъ же епископовъ. На этотъ же разъ рукоположенъ имъ въ католикосы одинъ изъ двухъ присланныхъ монаховъ именемъ Іоаннъ съ тѣмъ, однако, условіемъ, чтобы католикосъ поминалъ его, патріарха, на службахъ, и чтобы грузины каждый годъ платили св. антиохійскому престолу 1000 дракановъ вмѣсто вышеупомянутыхъ доходовъ съ имѣній 1000 грузинскихъ семействъ. Эту сумму грузины платили антиохійскому престолу до дней патріарха Іоанна (987—1010), который предоставилъ ее Оресту (986—1006), святому патріарху іерусалимскому, просившему о томъ царя грековъ Василия (976—1025). Съ этихъ поръ (т. е. со времени Теофилакта) въ Грузіи только поминали (на службахъ) патріарха антиохійскаго, проявлявшаго свою власть надъ Грузіей лишь тогда, когда въ ней возникали безпорядки и ереси; въ такихъ случаяхъ патріархъ посылалъ туда экзарха, какъ то случилось во дни блаженнѣйшаго патріарха Θεодора (1034—1042), посланнаго въ Грузію Василия Грамматика для искорененія ереси εὐζωοσύνης (акакианъ?). Ефремъ заканчиваетъ свое „Извѣстіе“ слѣдующими, относящимися къ Іоанну Квирикѣ словами: „не многія слова сіи, разбросанныя во святыхъ (sic) книгахъ, какъ нѣкій собиратель сѣмени (сѣятель), собралъ я во едино, по указу и желанію твоему, человекъ Божій, который знаешь, что многіе не мало разъ (много разъ) спрашивали насъ объ этихъ лицахъ (?), но по незнанію нашему, впадали въ заблужденіе и считали насъ (грузинъ) за отступниковъ отъ престола Великаго Петра, главы (sic) апостоловъ, т. е. отъ престола антиохійскаго“ (свящ. К. Цинцадзе. Автокефалія церкви грузинской, стр. 8—11).

с) *Иеромонаха антиохійскаго монастыря св. Симеона Дивногорца*—Никона, современника помянутаго выше монаха Ефрема: „при Константинѣ царѣ Копронимѣ (741—775), патріарху сущу блаженному Теофилакту, яко въ нужди суть христiane сель Иверьскихъ, не имуща съборнаго епископа, отъ дней блаженнаго Анастасія священномученика, патріарха антиохійскаго (602—610) не поставленъ бысть имъ архіепископъ съборный, остроты ради путныя, и за ежъ не смѣти кому агарянь ради мимо ходити. И съборнимъ судомъ своимъ митрополитъ и архіепископъ повелительное писаніе дасть ивиромъ, поставлятися отъ

и дать ему власть рукополагать тамъ по необходимости епископовъ и митрополитовъ, которые и обязаны поминать его въ священныя службы своихъ, а онъ да поминаетъ имя патріарха антиохійскаго: по смерти же его да собираются архіереи и, избравъ другою на мѣсто его, пусть рукополагаютъ его“.

Изъ сказаннаго само собою явствуетъ, что первый разъ, въ VIII вѣкѣ, грузины получили автокефалію не въ смыслъ полной независимости отъ антиохійскаго престола, а только въ смыслъ права избирать и рукополагать себя католикосозъ соборами мѣстныхъ

епископъ предѣла его, ижъ въ дни тѣя, съборному архіепископу иверьскому. По ежъ быти избранію отъ нихъ, и сѣтворити и жребій, и по жребію идѣже божественная благодать объявитъ поставить того по церковному уставу; и сѣтворша написаніе въспомнаніе шедыйся съборъ и запечатлѣвъ дасть имъ, и постави единаго отъ обою посланію мнѣху Ивана именовемъ. Установлено бысть въспомнаніе имѣти патріарху антиохійскому единому въ Иверіи, и посылать эксарха на посѣщеніе о ересѣхъ и истязаніе о душевныя соблазнахъ и взимать урядная отъ сель онѣхъ.. Въ послѣднихъ же временехъ при Константинѣ царѣ Мономасѣ (1042—1054) и блаженнѣмъ патріарси антиохійстѣмъ кирь—Теодорѣ (1034—1042) возниче плевеломъ сѣятель, нѣкыи отъ епископъ въ Иверіи, тѣмже и различна посланія кирь Теодоръ и съ кувуклисіемъ посла въ Иверію, исправивъ вся ижъ тамо божественныхъ отецъ и епископъ; яжъ посланія здѣ обрѣтаются въ Чюдотворцѣ святѣмъ Симеонѣ (т. е. въ монастырѣ св. Симеона) у игумена кирь—Теодора, посланьми, въ тогдашнее время, бывшее съборному иверійскому кирь Іоанну“ (Правосл. палест. сборн. вып. 16, стр. 47—49).

d) *Антиохійскаго патріарха Макарія* (1648—1672): „начиная съ этого времени (т. е. со времени св. Евстаѳія, антиохійскаго патріарха) грузины ежегодно посылали антиохійскимъ патріархамъ тысячу динаровъ—доходы съ деревень (подаренныхъ патріарху). И это продолжалось до царствованія египетскаго царя Хакима-би—Амриллага, царствовавшего въ началѣ пятаго мусульманскаго вѣка (996—1021). По приказанію этого царя былъ тогда посланъ въ Константинополь Орестій (986—1006) патріархъ іерусалимскій, для заключенія мира между нимъ и византийцами. Когда названный патріархъ проѣзжалъ чрезъ Антиохію, тогдашній антиохійскій патріархъ Іоаннъ (987—1010) подарилъ ему ради спасенія своей души вышеуказанную сумму тысячу динаровъ, разрѣшивъ ему взимать ихъ (ежегодно) съ грузинъ, но съ тѣмъ, чтобы судъ и власть (надъ грузинскою церковью) оставались по прежнему за антиохійскимъ патріархомъ“.—Далѣе слѣдуетъ разсказъ о соборѣ антиохійскомъ при Теофилактѣ (VIII в.), разрѣшившемъ католикосу рукополагать у себя архіереевъ, но съ тѣмъ, «чтобы онъ продолжалъ

епископовъ, и при томъ получили эту автокефальность въ силу необходимости („остроты ради путныя и за ежъ не смѣти кому агарянь ради мимо ходити“).

Такимъ образомъ, первое основаніе г. Самуилова для отрицанія автокефальности грузинской церкви падаетъ само собою.

Однако, покончить столь легко съ предположеніями г. Самуилова нельзя, такъ какъ сей авторъ, убѣдившись въ неполученіи грузинскою церковью автокефальности въ смыслѣ полной независимости отъ антиохійскаго престола въ VIII вѣкѣ, продолжаетъ: *„не получила грузинская церковь автокефальности и въ XI вѣкѣ. Антиохійскій соборъ при патріархѣ Петрѣ такъ же, какъ и ранне, установилъ, чтобы католикосъ въ молитвословіяхъ воспоминалъ антиохійскаго патріарха“* (Церк. вѣдом. стр. 10). Въ виду того, что основаніе, на которомъ зиждется это заключеніе г. Самуилова, при его дальнѣйшихъ разсужденіяхъ по данному предмету *кладется во главу угла*, то мы поговоримъ о немъ въ отдѣлѣ:

II.

Во вторыхъ О соборѣ, упоминаемомъ въ вышеприведенныхъ словахъ г. Самуилова, мы знаемъ изъ извѣстій: а) Георгія Кедрина, б) Θεодора Вальсамона, в) Матѳея Властыря, г) автора житія св. Георгія Мтацминдели († 1066 г.) и д) іерусалимскаго патріарха Досифея II. Но такъ какъ г. Самуиловъ послѣднихъ двухъ источниковъ, какъ видно, не знаетъ, другимъ двумъ придаетъ вѣры мало (Церк. вѣд. № 1, стр. 8), и *длань мѣшцы своєю утверждаетъ* всецѣло на Георгіи Кедринѣ, то приведемъ здѣсь извѣстіе этого писателя полностью и разберемъ его нѣсколько подробнѣе. „Когда пришли къ патріарху Петру III (1053—1057) грузины, дабы получить отъ него рукоположеніе по древнему обычаю, и когда онъ узналъ объ нихъ, что они претерпѣваютъ бѣды и большіе ущербы отъ господствовавшихъ тогда надъ ними языковъ, созвалъ соборъ архіереевъ своихъ

помянуть при богослуженіи антиохійскаго патріарха“. На этомъ соборѣ было также постановлено, чтобы антиохійскій патріархъ ежегодно посылалъ въ Грузію экзарха для разслѣдованія проступковъ архіереевъ и архонтовъ и взиманія доходовъ съ (пожертвованныхъ) селеній. Затѣмъ говорится о посылкѣ антиохійскимъ патріархомъ Θεодоромъ своего секретаря Василя для водворенія порядка (Правосл. собесѣдн. 1905 г., ч. I. стр. 116—118).

и рукоположилъ имъ другого каеоликоса вмѣсто каеоликоса армянскаго, уклонившагося отъ нашего догмата, и установилъ, чтобы онъ рукополагалъ епископовъ въ тѣ страны и былъ бы самоглавенъ, но въ молитвословіяхъ вспоминалъ бы антиохійскаго патріарха, какъ это дѣлалъ и первый каеоликосъ, рукоположенный для иверцовъ антиохійскимъ патріархомъ Теофилактомъ, о чемъ мы говорили прежде“ (Тр. кiev. дух. акад. 1874 г., ч. II, стр. 416).

Изъ приведенныхъ словъ „историка Кедрина“ устанавливаются положенія, что

1) антиохійскій патріархъ Теофилактъ рукоположилъ грузинамъ *перваго* (курсивъ г. Самуилова) каеоликоса,

2) съ этого времени, т. е. съ VIII в., образовался *древній обычай*, въ силу котораго грузинскіе католикосы получали рукоположеніе въ Антиохію,

3) послѣ смерти рукоположеннаго патріархомъ Теофилактомъ каеоликоса, или вскорѣ послѣ него, этотъ древній обычай грузинами былъ забытъ и они уже не обращались за рукоположеніями своихъ католикосовъ въ Антиохію, а стали *управляться католикосами армянскими*,

4) такое положеніе вещей соотвѣтствовало желанію грузинъ и продолжалось оно до времени патріарха Петра III, во дни котораго *армянскій католикосъ уклонился отъ нашего т. е. православнаго догмата*,

5) въ виду этого обстоятельства, а равно и потому, что Грузія *въ это время претерпѣвала отъ господствовавшихъ тогда надъ нею языковъ бѣды и большіе ущербы*, грузины пожелали возстановить древній обычай и явились къ патріарху Петру III, „дабы получить отъ него рукоположеніе“,

6) узнавъ объ нихъ (грузинахъ) все изложенное, патріархъ Петръ III созвалъ соборъ архіереевъ своихъ, рукоположилъ грузинамъ католикоса и *установилъ, чтобы католикосъ рукополагалъ епископовъ въ тѣ страны и былъ-бы самоглавенъ, но въ молитвословіяхъ вспоминалъ бы антиохійскаго патріарха*.

Признавая вмѣстѣ съ В. Самуиловымъ и архимандритомъ Никандромъ³⁾ вполне достовѣрными сказанія Ефрема, Никона, Макарія

³⁾ Въ виду того, что выводы г. В. Самуилова всецѣло основаны на статьѣ архимандр. Никандра, мы при разсужденіяхъ нашихъ о ст. г. Самуилова воздадимъ достойную дань вниманія и сему поклоннику „историка Кедрина“.

и Брека объ исторических событіяхъ, вызвавшихъ опредѣленіи Теофилактова собора, а также и самыя эти опредѣленія, мы именно въ силу этого полагаемъ, что

А) извѣстіе „историка Кедрина“ о рукоположеніи патріархомъ Теофилактомъ *перваго* католикоса для иверцевъ безусловно *ложное*, ибо извѣстно, что грузинскіе католикосы рукополагались въ Антиохіи еще до дней священномученика Анастасія, патріарха антиохійскаго († 610 г.), и хотя послѣ возобновленія сношеній между Грузіей и Антиохіей въ VIII вѣкѣ патріархъ Теофилактъ и рукоположилъ грузинамъ *перваго* въ эту эпоху католикоса, но этотъ католикосъ вмѣстѣ съ тѣмъ былъ и *последнимъ* изъ всѣхъ католикосовъ, рукоположенныхъ въ Антиохіи. Дѣйствительно, преемники католикоса Іоанна, рукоположеннаго патр. Теофилактомъ, и избирались, и рукополагались въ Грузіи. Достаточнымъ подтвержденіемъ выказаннаго положенія является сохранившееся, по словамъ профес. Н. Марра, „замѣчательное по жизненности описаніе избранія въ IX вѣкѣ грузина Арсенія католикосомъ Грузіи на патріаршую кафедру въ Мцхетѣ, при чемъ подъ Грузією понимается... вся территория распространенія церковной службы на грузинскомъ языкѣ... Это современное событію обстоятельное повѣствованіе рисуетъ полную картину выборовъ; въ немъ живо охарактеризованы приемы различныхъ партій, названы сторонники каждаго изъ двухъ кандидатовъ, но выбираютъ одни грузинскіе епископы и архимандриты, и *состоявшееся избраніе входитъ въ силу безъ утвержденія какой бы то ни было иной инстанціи*“ (С.-петерб. вѣдом. № 29-й 1906-го г.). Само собою понятно, что обнаруженіе подобныхъ документовъ подтверждаетъ лишь достовѣрность Теофилактова *протретикиона* и лживость писанія „историка Кедрина“.

Б) Разъ рукоположенный патріархомъ Теофилактомъ католикосъ былъ послѣднимъ изъ всѣхъ грузинскихъ католикосовъ, получившихъ рукоположеніе въ Антиохіи, — должно быть яснымъ, что этотъ случай не могъ положить начало *обычаю*, который, по словамъ „историка Кедрина“, во дни господина Петра былъ уже *древнимъ*. Обычай образуется отъ многократнаго повторенія одного и того же дѣйствія или явленія, но не отъ единичнаго случая, имѣвшаго мѣсто въ періодъ времени отъ 600 до 1050 года. Слѣдовательно, и это извѣстіе историка Кедрина надо считать тоже подложнымъ и, во всякомъ случаѣ, противорѣчащимъ извѣстію антиохійскаго *хронографѣ* о возобновленіи *древняго обычая*, прекращеннаго силою вѣнскихъ обстоятельствъ при патріархѣ Теофилактѣ.

В) Выраженіе „историка Кедрина“: (Петръ III) „рукоположилъ имъ (грузинамъ) другого католикоса *вмѣсто* католикоса армянскаго“ даетъ намъ поводъ думать, что грузины во времена патріарха Петра III-го управлялись въ церковномъ отношеніи католикосами армянскими. Когда же могъ начаться такой порядокъ вещей? Принимая во вниманіе, что католикосъ Іоаннъ IV былъ послѣднимъ изъ рукоположенныхъ въ Антиохіи, съ другой же стороны имѣя въ виду признаваемый „историкомъ Кедринымъ“ фактъ *обязательнаго* полученія грузинскими католикосами рукоположенія, въ силу *древняго обычая*, именно въ Антиохіи,—слѣдовало бы признать, что управленіе грузинской церковью армянскими католикосами возымѣло начало непосредственно послѣ смерти католикоса Іоанна IV. Но такое предположеніе не оправдывается исторіей, которая знаетъ непрерывный рядъ католикосовъ отъ дней патріарха Теофилакта до дней господина Петра (Свящ. П. Карбеловъ. Иерархія грузинск. церкви, стр. 46—66). Не указываетъ ли это обстоятельство на то, что „историкъ Кедринъ“ далеко не ясно представлялъ себѣ предметъ своего писанія! Впрочемъ, удивляться тутъ нечему, такъ какъ и настоящій историкъ Кедринъ, игнорируя тщательную провѣрку фактовъ, записывалъ все слышанное безъ разбора и какъ попало, предоставляя читателямъ самимъ разбираться въ этомъ хаосѣ. Вслѣдствіе этого, останавливаться надъ этимъ вопросомъ, по нашему мнѣнію, и не слѣдовало бы, но впослѣдствіи мы увидимъ, какое важное значеніе имѣеть для насъ это упоминаніе объ управленіи грузинской церковью армянскими католикосами..

Г) Не болѣе основателенъ и твердь „историкъ Кедринъ“ и въ знаніи времени *уклоненія армянскаго католикоса отъ нашего догмата*. По его словамъ, событіе это имѣло мѣсто въ половинѣ одиннадцатаго вѣка или около этого времени. Между тѣмъ по неоспоримымъ даннымъ исторіи извѣстно, что уклоненіе армянской церкви отъ нашего догмата *началось* вскорѣ же послѣ собора халкидонскаго (451 г.) на соборѣ вагаршапатскомъ (491 г.), обозначилось *ясно* на соборѣ долинскомъ (527 г.) и опредѣлилось *окончательно* на соборѣ долинскомъ же (596 г.). „Мы приказали объ иверцахъ—писать предсѣдатель сего собора католикосъ Авраамъ—отнюдь не имѣть (армянамъ) съ ними (грузинами) сообщенія ни въ молитвахъ, ни въ ѣдѣ, ни въ дружбѣ, ни въ кормленіи дѣтей. Не ходитъ молиться кресту, прославленному въ Мцхетѣ, ни кресту Манглиса; не принимать ихъ въ наши церкви, удаляться отъ браковъ съ ними; только

покупать и продавать имъ, какъ евреямъ. Но кто безразлично будетъ сообщаться съ ними, одобряя невѣріе, да будетъ таковой проклять душой и тѣломъ и всей жизнью; пусть отдѣлятся отъ церкви Божіей, будутъ жить во мракѣ и будутъ пищею вѣчнаго огня всѣ тѣ, которые пренебрегутъ этимъ наказаніемъ“ (М. Каганкатвази, Исторія Агванъ, стр. 217). Такъ относился армянскій католикосъ къ церкви грузинской еще въ то время, когда Грузія получала католикосовъ, рукоположенныхъ въ Антиохіи (до Анастасія священномученика † 610); отношенія эти не измѣнились къ лучшему и послѣ патріарха Теофилакта, ибо извѣстно, что слабыя попытки воссоединить армянскую церковь съ православной завершились неудачно въ 726 г. (А. Аннинскій. Исторія армянской церкви. Кишиневъ, 1900 г., стр. 69—118; Additions à l'Histoire de la Georgie par M. Brosset p.p. 107—125 и Н. О. Эминъ. Исслѣдованія и статьи. Москва, 1896 г. стр. 154—157.)

Д) Еще болѣе неудачна попытка „историка Кедрина“ оправдать приходъ грузинъ за рукоположеніемъ католикоса къ Петру III *господствомъ языковъ надъ грузинами и претерпваніемъ ими послѣдними бѣдъ и большихъ ущербовъ отъ первыхъ*. Изъ факта полученія грузинами Теофилактова *протрентикона* мы знаемъ, что послѣ дней Анастасія священномученика помѣхой къ передвиженію изъ Грузіи въ Антиохію и обратно служило дѣйствительно господство языковъ, ибо „трудность пути, занятаго агарянами“, была столь велика, что „не смѣти кому агарянь ради мимо ходити“. Принявъ это обстоятельство во вниманіе, патріархъ Теофилактъ съ сонмомъ своихъ епископовъ и порѣшилъ на антиохійскомъ помѣстномъ соборѣ: „по причинѣ отдаленности отечества ихъ (грузинъ) и небезопасности путей устроить дѣло ихъ иначе“. Слѣдовательно, *протрентиконъ* Теофилактова собора, данный грузинамъ, долженъ былъ имѣть силу до тѣхъ поръ, пока пути сообщенія между Грузіей и Антиохіей не стали бы безопасными. А такъ какъ, по словамъ „историка Кедрина“, господство языковъ продолжалось и во времена Петра III и, слѣдовательно, пути тоже были не безопасны, то—прямой выводъ отсюда—грузинамъ и не было-то никакой надобности идти „по древнему обычаю“ къ антиохійскому патріарху за рукоположеніемъ католикоса. Это во первыхъ, а главное—то дѣло заключается въ томъ, что „историкъ Кедринъ“ положительно противорѣчитъ исторической правдѣ. Всякому извѣстно: Грузія временъ патріарха Петра III не испытывала господства языковъ, и не только не испытывала, но подъ мудрымъ управленіемъ тогдашнихъ царей своихъ изъ династіи Багратидовъ

абхазскихъ—Давида Куропалата († 1001 г.), Баграта III († 1014 г.), Георгія I († 1027 г.) и Баграта IV († 1072 г.) сдѣлалась настолько могущественнымъ государствомъ, что, удачно отражая нападенія „языковъ“ на свои границы, она находила еще возможнымъ водворять порядокъ и въ самой Византіи. Въ самомъ дѣлѣ, кому не извѣстны славные подвиги грузинскаго двѣнадцатитысячнаго отряда, потушившаго тогда подъ начальствомъ своего соотечественника Торникѣ, аѳонскаго инока, пламя возмущенія Варды Склира противъ византійскаго императора (Histoire de la Georgie, par M. Brosset, p. I, p. 239, S.-Petersbourg, 1849 г.; Всеобщая исторія Степаноса Таронскаго, Асохика по прозванію, стр. 133—136. Москва, 1864 г.; Д. Бакрадзе. Исторія Грузіи, стр. 240—245; ср. В. Р. Розенъ. Императоръ Василій Болгаробойца, — извлеченія изъ лѣтописи Яхьи антиохійскаго, стр. 1—4, 21—24, 41, 61—65. Спб. 1883 г.) При такихъ благопріятныхъ обстоятельствахъ, пути между Антиохіей и Грузіей были настолько безопасны, что сношенія между этими двумя странами поддерживались усиленнѣйшимъ образомъ, чему весьма много способствовало возникновеніе близъ Антиохіи на горахъ Черной и Дивной грузинскихъ монастырей. Въ послѣднихъ въ XI вѣкѣ постоянно проживало до 60 грузинскихъ монаховъ, изъ которыхъ одни были столпниками, другіе молчальниками, третьи книжниками и т. д. Монастыри эти, какъ и обители аѳонскія, іерусалимскія и синайскія, основанныя въ промежутокъ временъ отъ патріарха Теофилакта до патріарха Петра III, служили центрами просвѣщенія для грузинъ и поэтому были посящаемы ими во множествѣ (А. Цагарели. Православный палест. сборникъ, вып. 10, стр. 29—47. Спб. 1888 г. и Свѣдѣнія о памятникахъ грузинской письменности, С.-П. 1886 г., вып. 1, стр. XXVII, вып. II, стр. IV—VII).

Е) Мало соответствующею дѣйствительности оказывается и *резолюція собора* при патріархѣ Петрѣ III, въ передачѣ „историка Кедрина“. Въ самомъ дѣлѣ, по словамъ сего „историка“, соборъ Петра „установилъ, чтобы католиковъ рукополагалъ епископовъ въ тѣ страны (грузинскія) и былъ бы самоглавенъ, но въ молитвословіяхъ вспоминалъ бы антиохійскаго патріарха“, — т. е. *постановилъ тоже самое, что и Теофилактовъ соборъ*. Если можетъ казаться страннымъ двукратное дарованіе грузинамъ автокефальности „въ смыслѣ полной независимости отъ антиохійскаго престола“ (Церк. вѣд. стр. 8), то буквально необъяснимою представляется *просьба* о дарованіи автокефальности „въ смыслѣ права избирать и рукопо-

лагать католикосовъ соборами мѣстныхъ епископовъ“ (ibid. 9) уже *второй разъ*, при наличности тѣхъ же условій, при которыхъ дарована таковая автокефалія первый разъ. Г. Самуиловъ старается разъяснить эту загадку ссылкой на толкованіе Вальсамона на второе правило второго вселенскаго собора, но, по нашему мнѣнію, такое разъясненіе и слишкомъ субъективно, и черезчуръ растяжимо, ибо толкованіе то говоритъ объ *ограниченіи* правъ митрополитовъ прежде автокефальныхъ („въ древности все митрополиты епархій были независимы—автокефальны—и рукополагаемы были своими соборами. *А измѣнено это 28 прав. Халкидонскаго собора, которымъ определено, чтобы митрополиты... были рукополагаемы патріархомъ... и подчинены ему*“, грузины же должны были вести рѣчь съ патріархомъ Петромъ о *расширеніи* правъ своего католикоса,—иначе ихъ надо считать дѣйствовавшими въ состояніи невмѣняемости, съ чѣмъ, думаемъ, не согласится и самъ г. Самуиловъ.

Итакъ, подробный разборъ извѣстія „историка Кедрина“ покажетъ намъ, что изъ всего этого извѣстія съ достовѣрностью можно принять только то, что 1) при патріархѣ Петрѣ III былъ соборъ архіереевъ антиохійскаго патріархата по дѣламъ грузинской церкви и 2) что на этомъ соборѣ, между прочимъ, была рѣчь объ армянахъ. Больше этого „историкъ Кедринъ“ можетъ дать только тѣмъ, кто обращается „къ исторіи въ цѣляхъ выясненія справедливости взводимаго на св. синодъ и экзарховъ обвиненія“ въ лишеніи, вопреки церковнымъ правиламъ, автокефальности грузинской церкви (Дух. вѣстн. груз. экзарх. за 1905 г., №№ 13—14, стр. 15). Мы же „историка Кедрина“ благодаримъ и за это и постараемся использовать его извѣстіе впослѣдствіи ⁴⁾).

Свящ. К. Цинцадзе.

⁴⁾ Кому принадлежит это извѣстіе историка Кедрина? Не придавая особаго значенія этому извѣстію (см. Автокефалія церкви грузинской, стр. 16—18, примѣч. 29), мы никогда не справлялись съ *синописомъ* Г. Кедрина, полагая, что это извѣстіе могло найти мѣсто въ компиляціяхъ сего „историка“. Но оказывается, что „ничего подобнаго означенному мѣсту у историка Кедрина нѣтъ“ (С. Горгадзе. Дух. вѣст. 1905 г. № 21—22, стр. 44). Нѣтъ ничего подобнаго и у патріарха Макарія въ его «Путешествіи» по Грузіи, слѣдовательно, не могло быть внесеннымъ сіе извѣстіе этимъ патріархомъ и въ списокъ антиохійскихъ патріарховъ. Остается полагать, что всю отвѣтственность предъ «историкомъ» Георгіемъ Кедринымъ за эту клевету долженъ принять на себя священникъ М. Брекъ.

ქართული ბანუოფილება

სინდისისა და ეკლესიის თავისუფლება ბიზანტიის იმპერიაში. *)

II

სარწმუნოების გავრცელება.

როგორც წინა თავში შევნიშნეთ, 323 წელს ლიციონის დამარცხების შემდეგ, კონსტანტინე-იმპერატორმა განმეორებით დაამტკიცა მედიოლანის ედიქტის მიერ აღსარებული პრინციპი სარწმუნოებათა თანასწორობისა. მაგრამ ამ პრინციპის იგი დიდხანს ვეღარ დაადგა და მალე ყველასათვის ცხადი შეიქნა, რომ კონსტანტინე ქრისტიანობას უფრო მალა აყენებდა და ხელს უწყობდა, ვინემ სხვა რელიგიებს რომის იმპერიაში. ჯერ ლიციონი ისევ ცოცხალი იყო და მედიოლანის ედიქტიც სულ ახალი გამოსული, როცა კონსტანტინემ ქრისტიანთა სამღვდლოება ზოგიერთ მძიმე სამოქალაქო ვალდებულებათაგან გაათავისუფლა; 316 წელს მან ნება დართო, მონების განთავისუფლება, მაგისტრატების ნაცვლათ, ქრისტიანთა ტაძრების წინ მოეხდინათ და სხვა. ლიციონის დამარცხების შემდეგ კი კონსტანტინემ აშკარათ მიჰყო ხელი ქრისტიანთა ტაძრების გამრავლებას და შეემკობას ხაზინის ხარჯით, ბევრს მათგანს ადგილ-მამული და ფული უწყალობა, ქრისტიანები სამოქალაქო სამსახურშიაც წარმართებზე წინ დააყენა, ხოლო ძველი სარწმუნოების მიმდევარს ოლქის მმართველებს პირდაპირ აღუქრძალა ღმერთებისათვის მსხვერპლის შეწირვა ან მათს სახელობაზე ქანდაკებათა დადგმა და სხვა. ამითი იმპერატორს სურდა ხალხის თვალში ძველი სარწმუნოება დაემცირებოდა და, სამაგიეროთ, ქრისტიანობა აღემაღლებოდა.¹⁷⁾ ამავე პოლიტიკას ადგენ კონსტანტინეს მემკვიდრეებიც (იულიანეს გარდა). იგინიც ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, ქრისტიანობა მალე გავრცელებიანთ თავის ქვეშევრდომთა შორის. სამწუხაროთ, თვით ქრისტიან ეპისკოპოსთა შორის აღმოჩნდნენ ისეთი პირნი, რომელნიც იმპერატორთა ამგვარს საქციელს დიდ ბედნიერებად სთვლიდნენ და თვით იმპერატორებსაც ქებათა-ქებას ასხამდნენ. მაგრამ საუკეთესო მათგანნი ყოველთვის სასტიკათ ჰკიცხავდნენ ამგვარს პირებს და დიდის მწუხარებით იხსენიებდნენ იმპერატორების ჩამორევას წმინდა სიეკლესიო საქმეებში. „სწორეთ ტირილის ღირსია ჩვენი დროის დაბრმავება და უბედურებაო, — ამბობს ჰილარი, პუატიეს ეპისკოპოსი (მე-IV საუკ.), — როცა ფი-

*) იხ. „სახ. მოამბე“ № 6 1606 წ.

¹⁷⁾ Кургановъ—Отношения... стр. 21.

ქობენ, ვითომც ღმერთს ადამიანის მფარველობა სჭირდებოდეს, როცა ქრისტეს ეკლესიის დასაცველად ქვეყნიურს ძალას დაეძებნო. გეკითხებით თქვენ, ეგრეთ წოდებულნო ებისკოპოსნო, რა მფარველობით სარგებლობდენ მოციქულნი, როცა სახარებას ჰქადაგებდენ? რომელი ქვეყნიური მთავრობა ეხმარებოდა მათ, ქვეყნისთვის ქრისტეს ვინაობა ეუწყებიათ და თითქმის ყველა ერები მოექციათ ქეშმარიტის ღვთისადმი?.. წმ. პავლე-მოციქული აფუძნებდა თუ არა ეკლესიებს იმპერატორების ედიქტის მიხედვითო? და სხვა. ¹⁸⁾

საუბედუროთ, ეკლესიის საუკეთესო წარმომადგენელთა ამგვარი პროტესტი საერო მთავრობაზე დიდს შთაბეჭდილებას ვერ ახდენდა, და იმპერატორები ძველებურათვე განაგრძობდენ არა-ქრისტიანთა და მწვალებელთა შევიწროებას. იგინი ცდილობდენ, რაც შეიძლებოდა, მალე დაემყარებიათ თავის ქვეშევრდომთა შორის სარწმუნოების ერთგვარობა, — და ამ აზრით საეკლესიო კანონებს ხშირათ სამოქალაქო კანონების ძალას აძლევდენ, სამოქალაქო კანონთა კრებულში შექმნდათ იგინი და მათს დამარღვეველს (მწავლებლებსა და თავისუფალ მოაზრეებს) ისევე სჯიდენ, როგორც სამოქალაქო კანონების დამარღვეველსა. ასე მოიქცა პირველათ იუსტინიანე იმპერატორი (527—565 წ.) და მის მაგალითს მიჰყვენ შემდეგი მფეფებიც. ¹⁹⁾ ბიზანტიის ერთ-ერთ იმპერატორთაგანზე, სახელდობრ ირაკლიზე (610—641 წ.), ჩვენმა წყაროებმაც კი შეგვინახა ცნობა, საიდანაც ვტყობილობთ, რომ ეს იმპერატორი სასტიკათ ექცეოდა არა-ქრისტიანებს (სახელდობრ ცეცხლის—თაყვანისმცემლებს) ყველა ქვეყნებში, სადამდისაც კი მისი პოლიტიკური გავლენა აღწევდა. ²⁰⁾

მწვალებელთა წინააღმდეგ ზოგიერთი იმპერატორები, ხშირათ თვით სასულიერო პირთა ჩაგონებით, წმინდა ბარბაროსულ საშუალებას მიმართავდენ ხოლმე: იგინი არ სჯერდებოდენ თვით მწვალებელთა დასჯასა და გან-

¹⁸⁾ იხ. „Христiанск. Чтенiе“ за 1864 г. ч. II, стр. 262.—სინიღისის თავისუფლების მომხრე იყო იოანე თქროპირიცი. შეად. Павловъ—Курскъ церк. права, стр. 519.

¹⁹⁾ კერძოთ, წარმართობის შესახებ ნამდვილი წყაროებიდან ვიცით, რომ იუსტინიანე — იმპერატორმა პირდაპირ გამოსცა ბრძანება, რომლის ძალითაც საუკუნოთ დაიკეტა ცნობილი ფილოსოფიური სკოლა ათინისა, რის შემდეგაც ძველი ფილოსოფოსები იძულებული გახდენ სპარსეთის შაჰის, ხოსრო I დიდის (531—579 წ.), კარზე შეეფარებიათ თავი. იუსტინიანემვე გამოსცა ბრძანება, რათა ყველა ის წარმართები, რომელნიც ჯერ კიდევ მონათლავი იყვენ, დაუყოვნებლივ ცოლშვილითურთ ეკლესიაში წასულიყვენ და ნათელი მიეღოთ, წინააღმდეგ შემთხვევაში საცხოვრებელი წაერთმეოდათ, ზოლთ თვითონ—სახელმწიფოდან გაიდევნებოდენ. Терновскiе — Грековсточ. церковь въ периодъ всея. соборъ, Кiевъ 1885 г, стр. 292).

²⁰⁾ იხ. „მოქცევა ქართლისა“ (სამი ისტ. ხრონიკა, გვ. 35—36). შეად. „ქართლის ცხოვრება“ I, გვ. 242 (გამოც. ზ. კიჭინაძისა. 1897 წ.).

დვენას, არამედ მათს ნაწერებსაც კი დიდის ამბით დასწავდენ ხოლმე. ამ გვართ მოისპო ფრიად დიდი ნაწილი მწვალებელთა ლიტერატურისა. ეს წესი ძალაში დარჩა საშუალო საუკუნეთა დამღვევამდე დასავლეთ ევროპის ყველა სახელმწიფოებში. აღმოსავლეთში, მე-VII მსოფლიო კრებამ (787 წ.) თავისი მე-9 კანონით უარჰყო ეს ბარბაროსული საშუალება და დაადგინა, მწვალებელთა ნაწერები აღარ დაეწვათ, არამედ მოეგროვებიათ და საპატრიარქო წიგნთ-საკავებში შეენახათ სხვა მწვალებლურ წიგნებთან ერთათ. ²¹⁾ ესევე კრება წინააღმდეგ იმ ძალდატანებითს საიმპერატორო განკარგულებასაც, რომლის ძალითაც ებრაელებს ნაბრძანები ჰქონდათ ქრისტიანობა მიეღოთ. კრებამ უარჰყო ეს სასტიკი ზომა და დაადგინა, ამიერიდან ებრაელებისათვის ძალით არავის მიეღებინებია ქრისტეს სარწმუნობა. ²²⁾

ასე ექცეოდა მართლმადიდებელი ეკლესია სინიდისის თავისუფლებას. ასევე უნდა მოქცეულიყო ბიზანტიის მთავრობაც. მაგრამ უკანასკნელი ხშირათ იგიწყებდა ამ წმინდა მცნებას და, რა თქმა უნდა, ძლიერ ცუდს სამსახურს უწევდა ქრისტეს სარწმუნობას, რომელიც სავესებით სინიდისის ანუ ზნეობრივისა და სარწმუნობრივი თვითშეგნების თავისუფლებაზეა დამყარებული; არავითარს ფიზიკურს შიშსა და პოლიტიკურ—ეკონომიურს მოტივებს აქ აღგილი არა აქვს და არც უნდა ექნეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ეკლესიას ისეთი წევრები შეუერთდებიან, რომელთაც სარწმუნობასთან იოტის ოდენიც არა აქვთ რა საერთო.

III

კ ა ნ ო ნ მ დ ე ბ ლ ო ბ ა .

იყო თუ არა ეკლესია თავისუფალი თავის კანონმდებლობაში? როგორც ვიცით, საეკლესიო კანონმდებლობა, სამოციქულო გარდამოცემის თანახმათ, შეადგენდა განსაკუთრებულს უფლებას საეკლესიო კრებებისს, როგორიც იყო, მაგალითათ, მოციქულთა კრება იერუსალიმში და სხვა ადგილობრივი საეკლესიო კრებანი პირველი სამი საუკუნის განმავლობაში. ²³⁾ ამავე დანი შნულებას ასრულებდენ უმთავრესათ ის კრებებიც, რომელთაც აღმოსავლეთის ეკლესია „მსოფლიო კრებათა“ სახელით იცნობს.

მაგრამ, სანამ თვით ამ კრებათა მიმოხილვას შეუდგებოდეთ, არ იქნება ურიგო გავითვალისწინოთ, თუ როგორს მონაწილეობას იღებდა ხალხა აღ-

²¹⁾ Павловъ — Куреъ Церк. Права, стр. 292.

²²⁾ შეად. მე-8 კანონი მე-VII მსოფლ. კრებისა (Прав. св. всел. соб. съ толкованіями. ч. I, стр.) —

²³⁾ იხ. ჩვენი წერილი: „სინიდისის და ეკლესიის თავისუფლება“ („Дух. Вѣстн. Груз. Экзарх.“ за 1906 г. №№ 1—2, стр. 24.).

ნიშნულს კრებებში და როგორ უტყვეროდა ამ მონაწილეობას მსოფლიო ეკლესია. ჩვენ უკვე ვიცით, რომ მოციქულთა კრებას, მოციქულთა და ხუცესთა გარდა, აგრეთვე მრავალი ერისგანიც დაესწრო. ²⁴⁾ ამასვე ვხედავთ პირველ მსოფლიო კრებაზედაც: აქაც ბევრი ერისგანი ღებულობდა მონაწილეობას. ²⁵⁾ დანარჩენს ექვს კრებაზე კი ხალხის მაგივრობას ზოგჯერ იმპერატორები და მათი რწმუნებული პირები ასრულებდენ; თვითონ ზოგჯერ კი მათში ხალხის წარმომადგენელნი მონაწილეობდენ. *)

საზოგადოათ უნდა ითქვას, რომ ხალხის მონაწილეობას საეკლესიო კრებებში აღმოსავლეთის მამანი პრინციპიალურათ არასოდეს არ ეწინააღმდეგებოდენ. პირიქით, მათის აზრით ერისგანთა მონაწილეობა ერთი უმტკიცესი საბუთია, რათა კრების გადაწყვეტილებას საუღრამო და საყოველთაო მნიშვნელობა მიეცეს. ამას ვერ უარყოფენ თვით იმ დასავლეთის ეკლესიის თავნიც, სადაც დღეს იერარქიული არისტოკრატიზმი საეკლესიო სწავლა-მოდერებისა და მართვა-გამგეობის საქმეში უმაღლეს ხარისხამდე ასული. მაგალითად, პაპი ნიკოლოზ I (858—867 წ.) პირდაპირ მოწმობს, რომ მსოფლიო კრებებს იმპერატორები ესწრებოდენ და უფლებაც ჰქონდათ დასწრებოდენ, რადგანაც ამ კრებებზე უმთავრესათ „სარწმუნოებაზე იყო მსჯელობა, ხოლო სარწმუნოება საყოველთაოა და ყველა ქრისტიანებს ეკუთვნის, არა მარტო სამღვდელეობას, არამედ ერისკაცებსაცა.“ ²⁶⁾ ამ სიტყვებში ცხადათ ისმის იმ სამოციქულო მცნების დედა აზრი, რომელიც გადაჭრით აღიარებს, რომ „სვეტი და სიმტკიცე ქეშმარიტებისა არის ეკლესია ღმრთისა ცხოვლისა“, მაშასადამე, არა მარტო იერარქია, არამედ ხალხიც ანუ მორწმუნეები. ²⁷⁾ „კრებებია,—ამბობს ცნობილი კანონისტი პავლოვი,—ახალ სარწმუნოებას კი არა ჰქმნიან, იგინი მხოლოდ მარტავენ, ხსნიან და ფორმას აძლევენ იმას, რაც უკვე საღვთო გამოცხადებაშია მოცემული; იგინი მხოლოდ იცავენ სარწმუნოებას, რომელსაც, ამასთანავე, ხალხიც ინახავსო. კრებანი მსოფლიო ხასიათს იმისაგან კი არ იღებდენ, რომ მათ მთელი საეკლესიო იერარქია ანუ ეგრეთ წოდებული მასწავლებელი ეკლესია ესწრება, არამედ იმიტომ, რომ იგინი გამოხატავენ ხმას მთელი მსოფლიო

²⁴⁾ საქმე წმ. მოციქულთა, თავი XV. მუხლ. 23.

²⁵⁾ ამ კრებას დაესწრენ სხვათაშორის წ ა რ მ ა რ თ თ ა ფილოსოფოსებიც და კამათში მონაწილეობა მიიღეს იხ. Лѣвнія всел. соборовъ. т. I, стр. 19. Казань 1859 г.

^{*} ამაზე ვრცლათ იხილე *Прот. Н. Доброцравова* — Учасіе клира и мірянъ на соборахъ въ первые девять вѣковъ христіанства. („Богосл. Вѣстн.“ за 1906 г. февраль, стр. 274—280).

²⁶⁾ *Павловъ* — Объ участіи мірянъ въ дѣлахъ церкви съ точки зрѣнія православно-каноническаго права (См. „Учен. Записки Казанск. унив.“ за 1866 г., стр. 520 сраvn. 518).

²⁷⁾ 1 ტიმოთეს—მიმართ, თავ. III, მუხლი 15.

ეკლესიისას, რომელიც ამისგამო კრებათა დადგენილებას გარდაუვალ ჭეშმარიტებად ღებულობსა. ²⁸⁾ ისტორიას ახსოვს ისეთი კრებები, რომელთაც მსოფლიო კრების უტყუარი ნიშნები ჰქონიათ, მაგრამ ეკლესიამ მაინც არ სცნო იგინი მსოფლიო კრებად. ასეთი იყო, მაგალითად, ფლორენციის კრება (1439 წ.), რომელიც დასავლეთში დღესაც მსოფლიო კრებად მიანიათ და რომელზედაც აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ეკლესიათა ფორმალური შეერთება მოხდა, მაგრამ იგი მაინც მსოფლიო კრება არ არის. რატომ? მიტომ, რომ აღმოსავლეთის მხრივ იგი მხოლოდ საერო მთავრობისა და საეკლესიო იერარქიის საქმე იყო და არა მთელი ეკლესიის, ე. ი. მთელი მართლ-მადიდებელი ხალხისაც. ჩვენშიო, — სწერდენ 1848 წელს აღმოსავლეთის პატრიარქები პავს პიუს მე-IX-ს, — არც პატრიარქებს და არც კრებებს არასოდეს არ შეეძლოთ ახალი რამე შემოელოთ, რადგან ღვთისმსახურების შემნახველი ჩვენში არის თვითონ გვამი ეკლესიისა, ე. ი. თვით ხალხი, რომელსაც ყოველთვის სურს თავისი სარწმუნოება წინაპართა სარწმუნოების თანახმად დაიცვასო. ²⁹⁾

ამგვარათ, თვითონ „გვამი ეკლესიისა“ ანუ ხალხი ინახავს საეკლესიო მოძღვრებას და მის დაუკითხავათ აქ არავითარს კრებას არ შეუძლია რაიმე ცვლილება მოახდინოს. ასეთია ზემო თქმულისაგან გამომდინარე დასკვნა. მაშასადამე მსოფლიო კრებასაც მხოლოდ მაშინ და იმდენათ აქვს ძალა და მნიშვნელობა, როდესაც და რამდენათაც იგი ამჟვე ხალხის ანუ მისი უმრავლესობის აზრთა და სურვილთა გამომხატველია. ამის გამო, რა თქმა უნდა, მსოფლიო ეკლესია ყოველთვის მომხრე იქნებოდა საეკლესიო კრებებში ხალხის მონაწილეობისა. მხოლოდ, როგორც სპეციალისტები გვარწმუნებენ, ამ კრებაზე ხალხს ანუ ერისგანთა წარმომადგენლებს მხოლოდ „სათათბირო სმა“ ჰქონიათ მიცემული, ვადამწყვეტი ხმა კი — საეკლესიო იერარქიისა ყოფილა. ³⁰⁾

ახლა განვიხილოთ, თუ როგორი გავლენა მოიპოვეს აღნიშნულ კრებებზე ბიზანტიის იმპერატორებმა და, საზოგადოთ, საერო მთავრობამ.

პირველი მსოფლიო კრება. გაიგო თუ არა იმპერატორმა კონსტანტინემ I, ალექსანდრიის ეკლესიაში არიოზ მწვალებელი გაჩენილა და არეულობას ახდენსო, იმ წამსვე შეეცადა, მოპირდაპირე პარტიები შეერიგებია. ამ აზრით არიოზსა და ალექსანდრიის ეპისკოპოსს მისწერა წერილი, რომლიდანაც ნათლათ სჩანს, თუ რ მდენათ უილაგო იყო ამისთანა საქმეში საერო მთავრობის ჩარევა. ერთს ალაგას იმპერატორი სწერს: ის საგანი, რომელზედაც თქვენ იბრძვით, მეტათ ღრმა და მიუწვდომელია; მაგ საგნის შესახებ კაცმა დიდის

²⁸⁾ Павловъ—Объ участіи мірянъ..., стр. 521.

²⁹⁾ Ibid. стр. 521—522.

³⁰⁾ Ibid. стр. 520 შეად. 518—522.

სიფრთხილით უნდა ილაპარაკოს; მეორე ალაგას კი ამბობს: ეს საგანი იმდენათ უბრალოა, რომ ამის გულისათვის უკმაყოფილება და გახეთქილება არა ღირსო. *) ცხელა, იმპერატორი ლაპარაკობს. როგორც გონიერი მმართველი სახელმწიფოსი, რომლის ინტერესსაც შეადგენს, თავის სამფლობელოში მუდამ ვარეგნულ თანხმობასა და მშვიდობიანობას ჰხედავდეს! მაგრამ, ყოველ ექვს ვარეშეა, მას არავითარი წარმოდგენა არა აქვს იმის შესახებ, თუ რა საპატიო ალაგაც უკავია დოღმატიურ საკითხებს ქრისტიანობრივს სარწმუნოებაში.—როცა პირველმა ცდამ იმპერატორს უმნიშვნელოდ ჩაუარა, გადასწყვიტა აღნიშნული საქმე საეკლესიო კრებით გაეთავებია. ასე შემზადდა პირველი მსოფლიო კრება 325 წელს მცირე აზიის ერთ-ერთ ქალაქს, ნიკეაში. კრებას დაესწრო თვითონ იმპერატორი, რომელმაც თხოვნითა და შთაგონებით მიმართა კრების მამებს, რათა საქმე სიამტკბილობით და თანხმობით გაეთავებიათ. საზოგადოთ კრებაზე იმპერატორის გავლენა წმიდა ზნეობრივი იყო: მას ძალა არავისთვის დაუტანებია, რაც შეეხება კერძოთ დისციპლინარულ საკითხებს, იმპერატორმა პირდაპირ აღიარა, რომ ასეთი საქმეები მე არ შემიხება და არც შეუფლებაო: „მე—კაცს არ ძალმიძს ისეთი საქმეები ვიტვირთო და მოვისმინო, სადაც მომჩივანი და დამნაშავე მღვდლები არიანო“—სთქვა იმპერატორმა. **)

აი წმინდა ქრისტიანული პრინციპი ეკლესიის თავისუფლებისა. სამწუხაროთ, იმპერატორები დიდხანს ვერ შერჩენ ამ დიდებულს პრინციპს.

მეორე მსოფლიო კრება. ეს კრება მოიწვია თეოდოსი I-ელმა 381 წელს ქალ. კონსტანტინოპოლში, რომელიც მხოლოდ პირველი მსოფლიო კრების შემდეგ იქნა გამოცხადებული ბიზანტიის იმპერიის სატახტო ქალაქად. ამ კრებაზე დაიწერა სხვათაშორის მეორე ნაწილი სიმბოლო-სარწმუნოებისა; აქვე შეადგინეს კანონი, რომლის ძალითაც კონსტანტინოპოლის მღვდელ მთავარი ღიწმობით გაუთანასწორდა რომის მღვდელ-მთავარს, მის შემდეგ მეორე ადგილი დაიკირა; ამ დადგენილების მოტივად კრების მამანი ასახელებენ იმ გარემოებას, რომ „კონსტანტინოპოლი ახალი რომი არისო.“ **) როგორც ვხედავთ, აქ პირველათ წამოაყენეს პოლიტიკური მოტივი საეკლესიო კანონმდებლობის საფუძვლად: სახელდობრ საეკლესიო წყობილება დამოკიდებული გახადეს სახელმწიფოებრივს წყობილებაზე. რა თქმა უნდა, ეს დადგენილება უმთავრესათ იმ გარემოებით უნდა აიხსნას, რომ იმპერატორი ძლიერ ახლო იდგა კრებასთან და მის მამებზე დიდს გავლენას ახდენდა. იმ-

*) კითხვა შეეხებოდა იმას, სამების მეორე პირი ძე არის ღვთისა, თუ ქმნილებათაო.

**) *Куриановъ*—*Отношения...*, стр. 81:—ამ კრებამ შეაჩვენა არიოზი, შეადგინა სიმბოლო სარწმუნოების პირველი ნახევარი და 20 საეკლესიო კანონი დასწერა. არც ერთს ამ საქმეში საერო მთავრობას არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია.

**) *Прав. св. всел. соборовъ съ толкованіяхъ*. ч. I.

პერატორის გავლენა კიდევ უფრო ძლიერათ გამოიხატა მის ერთ-ერთ განკარგულებაში, რომლის ძალითაც მართლმადიდებლებმა ნება მიიღეს მწვალებლებისათვის მოსვენება არ მიეცათ, სარწმუნოებრივ კრებათა შედგენა მოეშალათ და სხვა. ამგვარივე უფლება მისცა იმპერატორმა საერო მთავრობის მოხელეებსაც.

მესამე მსოფლიო კრება. სწორედ ნახევარმა საუკუნემ განვლო მე-II შემდეგ და საჭირო შეიქმნა ახალი კრების მოწვევა. ეს იუამესამე მსოფლიო კრება ნესტორი მწვალებლის წინააღმდეგ, ქალ. ეფესში, იმპერ. თეოდორე II მცირის დროს, 431 წელს. ნესტორი იყო არქიეპისკოპოსი კონსტანტინოპოლისა. მისი არჩევა კონსტანტინოპოლის კათედრაზე მხოლოდ იმპერატორის განკარგულებით მოხდა: ამ საქმეში კონსტანტინოპოლის კრებულს არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია. გასაოცარი იყო ამ კაცის ხასიათი. კონსტანტინოპოლის კათედრაზე ჯერ ფიხიც არ შეედგა, რომ იმპერატორს შემდეგის უცნაური სიტყვებით მიმართა: „იმპერატორო!“ მომეცი ქვეყანა, გწმენდილი მწვალებელთაგან, და სანაცვლოთ ჩემგან ზეცას მიიღებ; დამეხმარე—მწვალებლები ამოვსწყვიტო და, სამაგიეროდ სპარსელებს ამოგაწვეტინებო!“ და მართლაც უღმობელი სისასტიკით დაუწყო დევნა მწვალებლებს. მაგრამ არ გაუვლია არც ერთ წელს, რომ ნესტორი თვითონ გაება (429 წ.) ახალი მწვალებლობის მახეში; და, აი, 431 წელს, იგივე იმპერატორი, რომელსაც ის მწვალებლების ამოსაწყვეტად ეპატიებოდა, ახლა თვით ნესტორისავე განსასჯელად მართავს მსოფლიო კრებას. ამ კრებამ შეაჩვენა ნესტორი და მისი სწავლა, თუმცა იმპერატორის მიერ მიჩენილი კარისკაცი, კანდიდიანე, სულითა და გულით მოწადინებული იყო, რათა კრებას ნესტორის სასარგებლო გარდაწყვეტილება გამოეტანა. კანდიდიანემ ნესტორს ჯარიც კი აახლა, რომ ამით თავის კლიენტისათვის მეტი რიხი მიეცა და კრების მამები შეეშინებია; ხოლო როცა გაიგო, კრება უკვე დაუწყიათ და ჩემთვის აღარ მოუტლიათო, პირდაპირ შევიდა საკრებულო ტაძარში და კრება მეფის საწინააღმდეგო კრებად გამოაცხადა. მაგრამ კრების მამები მის მუქარას არ შეუშინდნენ და მოსთხოვეს მეფის ქალადი, კანდიდიანე ჯერ უარზე დადგა, მაგრამ ბოლოს იძულებულ გახდა, მეფის ბრძანება ამოეღო. აღმოჩნდა, რომ მას ნაბრძანები ჰქონდა კრებაზე მხოლოდ გარეგანი წესიერება დაეცვა, კრების საქმეებში კი არ ჩარეულიყო. ³³⁾ საყურადღებოა ამ კრების მე-8 კანონი, რომელიც ამბობს: „ნუ შემოგვპარება ეკლესიასა შინა, ღვთის-მსახურების სახით, თავსუდაბა სერო მთავრობისა, რათა არა მოგვაკლდეს თავი უფლება, რომელიცა მოგვანიჭა იესო ქრისტემან,

³³⁾ უფრო ვრცლად Архим. Иоаннъ—О свободѣ совѣсти (Христ. Чтение, за 1865 г. II. стр. 445—447; 449).

განმათავისუფლებელმა ყოველთა აღამიანთამან³⁴). ასე გეგონებათ, თითქოს ეს კანონი პირდაპირ კანდიდიანეს წინააღმდეგ იყოს დაწერილი!

მეთოხე მსოფლიო კრება. (451 წელს) — ამ კრების მოწვევის მიზეზი შეიქნა კონსტანტინოპოლელი არქიმანდრიტი ევტიხი და მისი მონოფიზიტური მოძღვრება. 448 წელს კონსტანტინოპოლში გაიმართა ადგილობრივი კრება, რომელმაც გამოამჟღავნა და დაარღვია ევტიხის მწვალებლობა, ხოლო თვით ევტიხის არქიმანდრიტობა ჩამოართვა. უეჭველია, ეს ამბავი ამით გათავდებოდა, მაგრამ საერო მთავრობის ჩარევამ აქაც საქმე გააფუჭა: ევტიხის თვითონ სასახლეში აღმოუჩნდნენ მომხრეები, რის გამოც თეოდოსი-იმპერატორი იძულებული შეიქნა ახალი კრება დაენიშნა (449 წ.). ამ კრებას თავმჯდომარეობდა ალექსანდრიელი ეპისკოპოსი დიოსკორე, რომელიც მომხრე იყო ევტიხისა. მან გაამართლა ევტიხი და უარყო წინა კრების განაჩენი. მაგრამ, როცა ადგილობრივმა ძღველემთავრებმა დიოსკორის მოქმედება უკანონოდ აღიარეს, მაშინ დიოსკორის თხოვნითა და საერო მთავრობის განკარგულებით, კრებაში შეცვინდნენ ჯარის-კაცები და ქუჩის ხალხი: ვინ კეთით, ვინ ქვითა და ვინ იარაღით... რაღას იქმონა ოპოზიციამ?... იძულებული გახდა კრების განაჩენზე ხელი მოეწერა. საეკლესიო ისტორიაში ეს კრება ცნობილია „ავახაკთა კრებად“. — ამასობაში თეოდოსი II გარდაიცვლა (450 წ.) და ბიზანტიის ტახტზე მისი და, პულხერია, ავიდა (უკვე 52 წლის მანდილოსანი), რომელმაც ქმრად აირჩია ერთ-ერთი თავისი მხედართმთავართაგანი, მარკიანე. „ამ ამ მარკიანეს ხვდა წილად მე-IV მსოფლიო კრების მოწვევა.

კრება ჯერ ნიკეაში გამართეს (1 სექტ. 451 წ.). მაგრამ რადგანაც იმპერატორს სურდა კრების მსვლელობაზე დაახლოვებით მიეღო ხოლმე ცნობები, კრება ხალკიდონში გადაიტანეს, სატახტო ქალაქის დაახლოვებით. ამ კრებას დაესწრო 600-მდე მღვდელთ-მთავარი. ამათ გარდა კრებაში სათათბირო ხმით იმპერატორის წარმომადგენლებიც იღებდნენ მონაწილეობას. მათი რიცხვი 17-მდე აღწევდა. მართალია, ეს მოხელეები სცდილობდნენ კრების მსვლელობაზე გავლენა მოეხდინათ, მაგრამ, როგორც ნამდვილი ოქმებიდან სჩანს, კრების მამებს ყოველი მათი ცდა ამაოდ უქცევიათ. მოგვყავს ერთი ადგილი ამ ოქმებიდან. სახელოვანმა კარისკაცებმა სთქვეს: „უაფგუსტოგეს იმპერატორს (მარკიანეს) ნებავეს, რათა წმიდა მღვდელმთავართა საქმეები გაირჩეოდეს არა იმპერატორის სიგელთა თანახმით, არამედ წმიდა მამების მიერ გამოცემულ კანონთა მიხედვით. ბრძანოს წმინდამან და მსოფლიო კრებამ, უკეთუ ნებავეს, საეკლესიო კანონებით მოხდეს გამოძიება, თუ საეკლესიო კანონების წინააღმდეგ არავითარს საიმპერატორო წესდებას ძალა არ ექნება; წმ. მამათა კანონებს უნდა მიეტყვს უზარატუსობა“. დი-

³⁴) Прав. св. всел. соб. съ тождов. ч. I.

დებულმა კარის-კაცებმა სთქვეს: „ეხლა კი დროა შევიტყოთ წმ. კრებისაგან, აქვს თუ არა ეპისკოპოსებს უფლება, საიმპერატორო სიგელის ძალით, სხვა ეკლესიას უფლება რომ წაართვან?“ წმინდა კრებამ ბრძანა: „არა აქვთ ნება; ეს საეკლესიო კანონებს წინააღმდეგია“. ⁸⁵⁾ ასე მტკიცეთ დახვდენ კრების მიმანი საერო მთავრობის ულაგო ჩამორევას საეკლესიო საქმეებში, და თავისი მაგალითით სამუდამოთ დაანახვეს საერო მთავრობას, თუ რა საზღვარს არ უნდა გადაშორდეს უკანასკნელი ეკლესიასთან ურთიერთობაში.

მესუთე, მეექვსე და მეშვიდე მსოფლიო კრებანი. ხალკიდონის კრება დიდხანს სადაო საგანს შეადგენდა აღმოსავლეთის ეკლესიაში. ამ გარემოებამ საკმაო საბუთი მისცა ეკლესიაში სათარეშოთ იმისთანა იმპერატორებს, როგორც იყვენ, მაგალითად: ვასილესკი მისი თავხედური ელქტით ხალკიდონის კრების წინააღმდეგ; იმპერატორი ზენონი თავისი „ენციკლიკითა“ და „ენოტიკონით“ (482 წ.) და სუსტი ხასიათის იმპერატორი ანასტასი I (421—518 წ.), რომლის დროსაც შინაურმა შფოთმა და საეკლესიო პარტიათა განხეთქილებამ (კონსტანტინოპოლსა და ანტიოქიაში) უმაღლეს ხარისხამდე მიადწია.—ამავე გარემოებამ აიძულა იმპერატორი იუსტინიანე I-ც (527—565 წ.), საეკლესიო საქმეებში ჩარეულიყო.

როდესაც იუსტინიანე ტახტზედ ავიდა, იმ დროს ბიზანტიაში გაძლიერებული იყო „მონოფიზიტური“ მწვალებლობა. ამ მწვალებლობის მიმდევართ ეკირათ თითქმის მთელი სამხრეთის ნახევარი ბიზანტიის იმპერიისა: ეგვიპტე, სირია და სომხეთი; ასე რომ სამი საპატრიარქო (ალექსანდრიისა, ანტიოქიისა და, რამოდენათმე, იერუსალიმისაც) მონოფიზიტებით იყო გაქვდილი. რასაკვირველია, იმპერატორს არ შეეძლო ამოდენა ხალხი დევნულების მსხვერპლად გაეხადა, რადგან, უეჭველია, ამგვარი სისასტიკე თვით მისსავე სახელმწიფოს დასცემდა და, შესაძლოა, მთელს სამხრეთის ნაწილსაც მოგლეჯდა. ამიტომ იმპერატორმა მათი შემოერთება ამჯობინა, მაგრამ მონოფიზიტები არას გზით არა ნდომობდენ მართლმადიდებლებთან შეერთებას. მიზეზად იგინა ასახელებდენ ეგრეთ წოდებულს „სამ თავს“, ე. ი. თეოდორე მოპსუეთელსა, თეოდორიტე კირელსა და ივა ედესელს; სახელდობრ მონოფიზიტები ამტყუნებდენ მართლმადიდებლებს იმაში, რომ ხალკიდონის კრებამ (451 წ.) ჯეროვანი ყურადღება არ მიაქცია ამ სამი მღვდელ-მთავარის ნესტორიანულ აზრებს და არამც თუ არ განკვეთა იგინი ეკლესიისაგან, პირიქით ორს უკანასკნელს (თეოდორიტესა და ივას) წინანდელი იერარქიული ხარისხიც კი შეანარჩუნა და კრებაზედაც დაისწროო. მონოფიზიტების ამგვამრმა განცხადებამ იმპერატორი აიძულა, 544 წელს, შემდეგი შინაარსის ელქტი გამოეცა („აღსარება სარწმუნოებისა“):

⁸⁵⁾ იხ. Дѣянія всел. соборовъ. Изд. Каз. Дух. Акад. т. IV, стр. 83—84. Казань 1865 г.

„ვინც თეოდორე მოპსუეთელს იფარავს, მის თხზულებებსა და მიმდევრებს არ შეაჩვენებს, იყავნ ანათემა! ვინც თეოდორიტე კირელის იმ თხზულებებს იცავს, რომელნიც ნესტორის გასამარაულებლად არიან დაწერილნი, ვინც მათ იწონებს და არ შეაჩვენებს, იყავნ ანათემა! ვინც იუგენიკოპოსის იმ წერილს იცავს, რომელიც მარიოს სპარსელ მწვალებლით საღმია მიწერილი, ვინც იფარავს მას მთლათ ან ნაწილ ნაწილათ, იყავნ ანათემა!“

ეს ბრძანება იმპერატორმა ყველა ეპისკოპოსებს დაუგზავნა ხელის მოსაწერად. ამ საშუალებით იმპერატორი ფიქრობდა მონოფიზიტები დაეკმაყოფილებია და მართლმადიდებლებსა და მათ შორის შეთანხმება მოეხდინა. მაგრამ ცდამ ამათ ჩაუარა: მონოფიზიტებმა ხელიც არ გაანძრეს; მართლმადიდებლები კი უკმაყოფილონი დარჩნენ, რადგან იმპერატორის განკარგულებაში საერო მთავრობის თვით-ნებობა და ძალ-მომრეობა დაინახეს. რომის პაპმა ვიგილიუსმა პირდაპირ წამოაყენა საკითხი: აქვს თუ არა იმპერატორს უფლება, დოღმატიური კითხვების შესახებ ბრძანება გამოსცეს და მიცვალებული მღვდელმთავრები შეაჩვენოს? პაპს მხარი მისცეს კართაგენელმა დიაკონმა ფერრანდმა და გერმინელ ეპისკოპოსმა ფაკუნდმა, რომელთაც აიროგორი პასუხი წარმოსთქვეს ზემოთ აღნიშნულ საკითხზე:

„არავის უფლება არა აქვს, სხვას ძალით თავზე მოახვიოს ის, რასაც თვითონ ფიქრობს. რასაკვირველია, ყველას შეუძლია თავისი აზრები წერილობით გამოხატოს, მაგრამ იმ მიზნით კი არა, რომ მისი დაწერილი სხვებს ძალით მიადებინოსო. რამდენს არ მოღვაწეობდენ წმინდანი და სახელოვანი მოძღვრები ღვთის სიტყვის საქადაგებლად, მაგრამ არასოდეს არ მოუთხოვიათ მსმენელთაგან—ჩვენს წიგნებს ხელი მოაწერეთო. მოციქული ამბობს: წინასწარმეტყველები ორნი გინა სამნი იტუოდუდ და სხვანი იგი სცნობდუდ (1 კორ. 14, 29), და არა—ხელი მოაწერონ ან ხელი მოაწერინონო... უმჯობესია, საერო მთავრობა თავის კალაპოტში დაეტეოდეს... თუ კი სახელმწიფო საქმეები არავის გადააქვს ეკლესიაში, მაშ როგორღა მოხდა, რომ იმპერატორმა საეკლესიო საქმე სასახლეში გადაიტანაო?!“,—და სხვა. ⁸⁶⁾

რომ საქმე უარესათ არ გამწვავებულიყო, იუსტინიანემ 553 წელს მოაწვია მსოფლიო კრება (შე-V). რომელმაც შეაჩვენა „სამი თავი“ და, აგრეთვე, ორიგენისა და ორიგენისტების შეცდომანი.

მაგრამ საეკლესიო განხეთქილება ვერც ამ კრებამ მოსპო. მონოფიზიტთა მწვალებლობა შე-V კრების შემდეგაც დიდხანს არყვედა აღმოსავლეთის იმპერიას, სანამ შე-VI მსოფლიო კრებამ, 680 წელს, საბოლოოდ არ უარჯყო

⁸⁶⁾ Терновскіе—Греко восточн. церковь въ періодъ вселенск. соборовъ, стр. 297.

ყოველგვარი კომპრომისები მონიფიზიტებთან. ³⁷⁾ ამას შემდეგ განვლო ას წელზე მეტმა და მსოფლიო ეკლესიას მოუხდა სასტიკი ბრძოლა სრულიად ახალს, ეგრეთ წოდებულს, ხატ-მებრძოლთა მწვალებლობასთან. ეკლესიამ ბრძოლიდანაც გამარჯვებული გამოვიდა: მეშვიდე მსოფლიო კრებაზე (787 წ.) მან საბოლოოთ გაარკვია თავისი შეხედულება ხატების შესახებ, ხოლო 842 წელს პირველათ იღდესასწაულა სრული გამარჯვება ყოველგვარს მწვალებლობაზე.

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილს კრებაზე იმპერატორის მონაწილეობა გამოინახებოდა შემდეგში: ა) იმპერატორს ეკუთვნოდა ინიციატივა კრების მოწვევისა; ბ) მასვე ჰქონდა უფლება კრების დაკეტისაც; გ) შეეძლო კრებას თვითონაც დასწრებოდა ან თავისი წარმომადგენელი გაეგზავნა წესიერების დასაცველად; დ) დასასრულ, იმპერატორივე აშტიტებდა კრების განაჩენს და მიიღებდა ხოლმე ზამებს ამ განაჩენის სისრულეში მოსაყვანად. ³⁸⁾

ასეთი იყო უმაღლესი საერო მთავრობის მონაწილეობა საეკლესიო კანონმდებლობაში.

ს. ბორბაძე.

(შემდეგი იქნება.)

რამდენიმე სურათი სოფლის მღვდლის ცხოვრებიდან.

ვინ არ იცის, თუ როგორ გაჭირვებულ მღვდმარეობაშია, საზოგადოთ, სოფლის მცხოვრები და „კერძოთ“ იქაური სამღვდლოება.

ამას წინათ ჩვენს რედაქციაში შემოვიდა ერთი მიყრუებული სოფლის მღვდელი და შემდეგი გვიამბო თავისი გაჭირვებულ ცხოვრებიდან.

„სწორეთ გასაოცარია, როდესაც გამოდის ზოგი უვიცი და გაიძახის: „მღვდელი მუქთა ხორაა, არაფერი მისცეთ მასო“. ამასთანავე ამბობს, ყოველი მშრომელი ღირსია სასყიდლისაო. მღვდელი—კი, რომელიც სულ-მუდამ ხალხისათვის გამკლარია; მისთვის არც ღლეა, არც ღამე, რა დროსაც დაუძახებენ, ვალდებულია გაჰყვეს სამრევლოს კაცს და ზოგჯერ 10-15 ვერსი გაიაროს, მათის ჰაზრით არაფერი სასყიდლის ღირსი არ არის. რასაკვირველია, მეტად სანატრელი იქნებოდა, რომ მღვდელი ყოველნაირ მოთხოვნილებას ხალხს უსასყიდლოთ უსრულებდეს. განა იესო ქრისტე ასე არ იქცეოდა?! მაგრამ ნურავინ დაივიწყებს, რომ მღვდელიც კაცია... მას ჰყავს ცოლი, შვილები. ან თითონ რითი ირჩინოს თავი ან ცოლშვილი როგორ არჩინოსო?

³⁷⁾ Терновские—Loc. cit. стр. 350—379.

³⁸⁾ Павловъ—Курьск церк. права, стр. 473—474.

„**ეხლა** მოვიყვან ფაქტებს ჩემი გაჭირვებული ცხოვრებიდან და მკითხველი ცხადათ დანიხანავს, თუ როგორი „მუქთა მჭამელიც“ არის სოფლის სამღვდლოების უმეტესი ნაწილი.

ერთს ზამთრის ღამეს, ასე 12 საათზედ, მოვიდა ჩემთან ერთი ჩემი მრევლთაგანი და მითხრა: „მამაო, უნდა წამომყვე; მამა მყავს მეტად შეწუხებული და მიზიარეო“. მეც, რასაკვირველია, უარი ვერ ვუთხარი (კანონის ძალით არც შემეძლო მეთქვა), ავდექი და გავყე. ვაზიარე ავადმყოფი და ცუდი ამინდის გამო უკან ვეღარ გამოვბრუნდი; იმ ღამეს იქვე დავრჩი. რადგან ქოხში ადგილი აღარ იყო, მთელი ღამე ბოსლის ბანზედ თივაში ჩაწოლილმა გავათენე. იმ ღამეს გავცივიდი; ჩავარდი ლოგინად და, თუ რამე მქონდა ნაშოვნე, ჩემს საექიმოს გადავაღიე.

„აი კიდევ მაგალითი. მრევლში დასამარხი მყავდა. იმ დღეს ადრე უნდა მივსულიყავ. გზაზედ ზვავმა მომისწრო და, ერთი წუთი აკლდა, კინაღამ არ მომიყოლა ქვეშ. ცალი წაღა ტლაპოში ჩამრჩა. მთელი ორი საათი ვეწვალე და საღამომდის ვერ მივალწიე მიცვალებულის სახლამდის. იქ ხალხი გაბრაზებული დამიხვდა. მომცვიდენ და კინაღამ მცემეს: როგორ გაბედე დაგვიანებოა. მიცვალებული როგორც იქნა გავასვენე. მადლობა იმითი გადამიხადეს, რომ არც იმ დღეს მაჩუქეს რამე და მთელი წლით დრამაც მომისპეს.

„ჩემი მრევლი სულ 120 კომლისაგან შესდგება. ამათში ნახევარი თითქმის სულ ღარიბ-ღატაკი და ქვრივ-ობოლია. ღარიბს რომ ვთხოვე რამე, მეუბნება: „მამაო, შენ თვითონ ქადაგებ, ღარიბები გებრალეზოდესო, და შენ თუ არ შემიბრალე, სხვა სულ არ შემიბრალეზო“. მეც, რასაკვირველია, თვითონ ვგრძნობ, რომ ის სრულ ქეშმარიტებას მეუბნება, და აღარ ვაწუხებ. შემდეგ მივდივარ შეძლებულთან. შეძლებული მეუბნება: „მამაო, წელს ცუდი მოსავალი მქონდა, მეც ძლივს მეყოფა; ვერაფერს მოგცემ და ნუ გეწყინებათო“. ასე ორივე მხრიდან ყინულზედ გაცურებული რჩება საწყალი მღვდელი. უმჯობესი იქნებოდა, რომ გადაჭრით უარს იტყოდენ სამღვდლოებაზე. უკეთუ არ სურთ მისი არსებობა და არც სწამთ მისი სარგებლობა, მაშინ აღარც ჩვენ გავცდებოდით ხალხისათვის და სხვა შრომის მივეყოფთ ხელს, და აღარც ხალხს მოუვა ზედმეტი ხარჯი ჩვენს შესანახადო.“

ასე დაასრულა თავისი ნაღვლიანი მოთხრობა ჩვენმა მოსაუბრემ და გვთხოვა ყოვლივე მისი ნაამბობი „სასულიერო მოამბეში“ დაგვებეჭდა. ჩვენც ვასრულებთ მის თხოვნას, და წინადადებას ვაძლევთ სხვა სოფლის მამებსაც მოგვაწოდონ მსგავსი მასალა თავის გაჭირვებულ ცხოვრების შესახებ. კიდევ უფრო საინტერესო იქნება, უკეთუ ამგვარს ცნობებს სოფლის მეღვთიანეებიც მოგვაწოდებენ.

აშბები და შენიშვნები.

◆ საქართველოს ეკლესია. საქართველოს ეკლესიის მოწესრიგების საქმე გადაეცა განსახილველად რუსეთის საეკლესიო კრებისთვის მასალის მოსამზადებელს სათათბიროს მეორე განყოფილებას. ამ საკითხის შემუშავების დროს კომისიაში მონაწილეობას მიიღებენ ქართველი მღვდელთ-მთავრები ლეონიდი და კირიონი. („КОЛОКОЛЪ“ № 55)

◆ პრაქტიკული საგნები სემინარიაში. ტომსკის სასულიერო სემინარიაში შემოულიათ მოწაფეთათვის ბალონობის, მეზობტნეობის და მეყვავილეობის სწავლება („КОЛОКОЛЪ“ № 21.).

◆ სავარკიო სასწ. მოწაფე ქალი უმაღლეს სასწავლებელში. ვიატკის სავარკიო კრებამ წარსულ წლის შემოდგომაზე გადაწყვიტა სამღვდლოების ხარჯით გაგზავნილიყო სავარკიო საქალბო სასწავლებლის ერთი მოწაფეთაგანი უმაღლეს სამკურნალო კურსებზე, რათა შემდგომ ის ემსახუროს მკურნალ-ქალად მშობლიურს სასწავლებელში. (ვლად. საეპ. უწყ.)

ჩვენის სამღვდლოებისთვის ეს მაგალითი მისაბძია. ის ძლიერ ნაკლებ ზრუნავს თავის ასულთა არა თუ მხოლოდ უმაღლეს, არამედ საშუალო განათლებისათვისაც.

◆ საძმო სამართალი. ყაზანის სავარკიო კრებამ გადაწყვიტა დააარსოს მწყემსთა საძმო სასამართლო. ეს ჰაზრი მღვდელ-მთავარს ძლიერ მოეწონა და გამოთქვა, რომ ასეთი სასამართლოები დიდს სამსახურს გაუწევენ სამღვდლოებას, მით უმეტეს, რომ სამღვდლო პირთა შესახებ მას, მღვდელთ-მთავარს, დიდ ძალი დაბეზღებითი ქალაქი მოსდის. (მოვალ. საეპ. უწყ.)

განა ჩვენს სამღვდლოებას აზარალებს ასეთი სასამართლოები! ყაზანის სამღვდლოების ნაკლი (ბეზღაობა) ჩვენს სამღვდლო პირთა შორისაც განვითარებულია.

◆ განდგომა. უწმინდესმა სინოდმა ძალიან გაადვილა საქმე მართლმადიდებლობითი ეკლესიიდან განდგომის შესახებ. ამის ნებართვის მიცემა ადგილობრივ მწყემსთ-მთავარსაც შეუძლია სინოდის დაუკითხავად. („КОЛОКОЛЪ“ № 51.)

◆ წამქეზებელი მღვდელმთავარი. ეკატერინბურგის ეპისკოპოსმა ვლადიმერმა წარმოთქვა სიტყვა 19 დეკემბრისთვის 1905 წელს. ამ სიტყვაში მღვდელთ-მთავარმა პირდაპირ მოუწოდა უეცის ხალხს ხელი მიეყა ახალ მიმართულების მიმდევართა ამოწყვეტისათვის. ამ სიტყვამ დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია ეპარქიის სამღვდლოების და ქალაქის მცხოვრებთა შორის. უწმიდეს სინოდს გამოუგზანეს წამქეზებელ ეპისკოპოზზე საჩივარი. სინოდმა დანიშნა ამ საქმის გამოსაძიებლად ქალ. ვლადიმერის ეპისკოპოსი ნიკონი. (რიგის საეპ. უწყ. № 5 1906 წ.)

ვნახოთ რითი გათავდება წამქეზებელ მღვდელთ-მთავრის საქმე.

◆ მოსაზრება ავტოკეფალიის შესახებ. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია

უწმ. სინოდმა იმ მოსაზრებით უარჰყო, რომ ეს გარემოება ქართველთა რუსთაგან განცალკევებას გამოიწვევს. (Новое Время).

ჩვენის აზრით, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია ქართველებს რუსთაგან კი არ განაშორებს, არამედ უფრო დააკავშირებს მათთან, ვინაიდან ამით ქართველს მორწმუნეთა შორის მოისპობა უკმაყოფილება და სხვა და სხვა არა სასურველი მოვლენა, გამოაწვეული საქართველოს ეკლესიის აწინდელი მართვა-გამგეობის მეოხებით.

— საფრანგეთის ეროვნული ეკლესია. საფრანგეთში დაიწყო მოძრაობა ეროვნული (ნაციონალური) ეკლესიის დასაარსებლათ. აქამომდე საფრანგეთის ეკლესია რომის პაპს ემორჩილებოდა. (КОЛОКОЛ № 48).

— ინგლისელთა დეაწლი. ინგლისელთა მიერ დაარსებულმა ბიბლიურმა საზოგადოებამ გამოაქვეყნა თავისი მოქმედების 1905 წლის ანგარიში, რომელიც იძლევა შემდეგ ცნობებს: გამოცემულ იქმნა 5,857,545 ცალი ბიბლიისა (დაბადებისა) და დღიდგან საზოგადოების დაარსებისა კი—192,837,746 ცალი იქმნა გამოცემული. სახარება საანგარიშო წელს დაბეჭდილიქმნა 12-ს ახალს ენაზე. 1883 წლიდან 1903 წლამდის ხსენებულმა საზოგადოებამ სპარსეთში გაყითა 61,305 ცალი საღმრთო წერილისა, ხოლო სათათრეთის არაბეთში—49,005 ცალი. (КОЛОКОЛ № 48).

ინგლისის ბიბლიური საზოგადოება ქართულს ენაზეც ბეჭდავს ბევრს წიგნს ხალხში გასავრცელებლად.

— სამონასტრო გამოცემა. მღვდელმონაზონი ანტონი «ნოვგოროდის სეპარატიო უწებებში» ურჩევს მონასტრებს და ბერებს იქონიონ საკუთარი ორგანო სამონასტრო ცხოვრების სხვა და სხვა საკითხთა გამოსარკვევად. ის საჭიროდ სთვლის მონასტრის ცხოვრების განახლებას.

სიხანს, ბერებიც დაუფიქრებია განმათავისუფლებელს მოძრაობას.

— წერა-კითხვის ცოდნის მაჩვენებელი. განათლებულ სახელმწიფოთა შორის რუსეთს უკანასკნელი ადგილი უჭირავს. უკანასკნელ აღწერის დროს წერა-კითხვის მცოდნე აღმოჩნდა რუსეთში მხოლოდ 26,560,000, ანუ 21, 1% მთელის მცხოვრებლებისა (ერთი მეექვსედი), უსწავლელთა რიცხვი ოთხმოცდაცხრამეტი მილიონია, ანუ 78,9% წერა კითხვის მცოდნეთა რიცხვი ევროპის რუსეთში: 22, 9%, ვისლას მხრის გუბერნიებში—30,5%;—კავკასიაში—12,4%, ციმბირში—12,3% და შუაგულს აზიაში—5,3%. ევროპის რუსეთში ყველაზე მაღლა დგას წერა-კითხვის ცოდნა ესტლიანდიის გუბერნიაში (79,9%) და შემდეგ კი ლიფლიანდიის გუბერნიაში (77,7%) კავკასიაში უკანასკნელი ადგილი უჭირავს წერა-კითხვის ცოდნით განჯის (4,8%) და ერევნის (6,4%) გუბერნიებს. ქალთა შორის წერა-კითხვის ცოდნა ნაკლებად არის გავრცელებული. 1897 წ წერა კითხვის მცოდნე მამაკაცი—სულ 18,319 ათასი იყო,—ხოლო დედაკაცი—8,251 ათასი. 1897 წელს რუსეთში იყო სულ 138,777 სული უმაღლესი განათლებისა, ე. ი. 905 სულზე ერთი უმაღლესი განათლების მქონებული მოდის. რუსეთის მეზობელს პატარა ნორვეგიაში წერა-კითხვის მცოდნეთა რიცხვი 93%...-ია (Корнц № 9).

აი თუ როგორს სიბნელეში სცხოვრობს რუსეთის ერი ბიუროკრატის მეოხებით. ნეტავ როდის უნდა ეღიროს ამ ერს—გათანასწორება თუნდ ნორვეგიასთან.

◆ **ნახშირი.** მეცნიერთა სიტყვით ნახშირი საუკეთესო საშუალებაა საწამლავის წინააღმდეგ. იაპონელები მოწამელის წინააღმდეგ ხმარობენ ნახშირს. კარგა ხანია საფრანგეთშიაც ხმარობენ ამ მშვენიერს საშუალებას. ქალ. ტულუზაში ამას წინათ 15 კაცი მოიწამლა სოკოთი. მოიწვიეს ერთი ვჭიმი, რომელმაც მოწამულთ დააღვინა წყლით დანაყილი ნახშირი,—და მოწამულნი განიკურნენ. დიდი მნაშენლობა აქვს ნახშირს მათთვისაც,—რომელთა კუჭი საჭმელს ცუდად ხარზავს (დისპეპსია—несварение желудка). ასეთი მისი მოქმედება მით აიხსნება,—რომ მას აქვს ისეთი შემადგენელი ნაწილები, რომელნიც სპობენ შხამს და ამით ჰგვანან ჰაერის საუკეთესო ნაწილს მეთე-ბადს, რომელსაც ასეთივე თვისება აქვს. (Кормий № 9)

თუ კი ეს ასეა, ამაზე ადვილი რაღაა. რამდენი ილუბება სოფლად და ქალაქებშიაც სოკოს და სხვა მომწამელელ საგნების მეოხებით?! სოფლის სამღვდლოებას შეუძლია ამ საშუალებით დიდი სარგებლობა მისცეს თავის სამწყსოს,

◆ **დათხოვნილი ღენერლები.** უკანასკნელს დროს სამსახურიდამ დათხოვნილ იქმნენ 300 სამხედრო ღენერალი. (КОЛОКОЛЬ № 47).

◆ **გადასახლება.** კანონმდებლობის მინისტრის განკარგულებით პოლიტიკური დამნაშავეები ამას იქით ციხეებში აღარ იქნებიან დაპატიმრებულნი; მათ ამის ნაცვლად რუსეთის ჩრდილოეთის გუბერნიებში გაგზავნიან. (КОЛОКОЛЬ № 47)

ახლა კი მივხვდით რად გაგზავნეს ხსენებულს ადგილებში ჩვენი ქვეყნიდამ სხვა და სხვა ჯურის დამნაშავეები და მათ შორის რამდენიმე მღვდელიც.

◆ **ღედა ილუმენია იუვენალია.** გაზეთი „КОЛОКОЛЬ“-ი სწერს: ამიერ კავკასიის ბოდბის მონასტრის წინამძღვარი ღედა ილუმენია იუვენალია, თხოვნის თანახმად, გადაჰყავს უწმიდეს სინოდს ნოვგოროდის ზვანის მონასტერში ილუმენიად და დერჟავინის სახელის საეპარქიო სასწავლებლის უფროს ქალად. ღედა იუვენალია საქართველოში დაბადებულია, თავად ვანაძის ასულია(?) მან გამაშვენიერა მონასტერი (წმ. ნინოსი), გააფართოვა სკოლის შენობა და გადააკეთა სკოლა საოსტატო სასწავლებლად. ამიერ-კავკასიის ყველა ერები დიდად აფასებდნენ და უყვარდათ სამონასტრო სკოლა და ხალხით აძლევდნენ სკოლაში თავის ქალებს, რომელნიც აქ იღებდნენ მშვენიერს სწავლას და აღზრდას სამწუხაროა, რომ ამიერ კავკასიის საუკეთესო მოღვაწეები საეკლესიო და განმანათლებლობის სარბიელზე იძულებულნი ხდებიან თვისი ადგილები დასტოვონ და იმათ სამაგიერონი აწინდელს გარემოებათა შორის კი აღარსად არიან. (№ 49)

ცხადია გაზეთის ამ სიტყვებში გამოხატული ჰაზრი მათთვის, ვინც ზედ მოწყენით იცის ის რთული მიზეზები, რომელნიც იძულებულ ჰყოფენ ზოგიერთს მოღვაწეებს ამიერ-კავკასიაში დასტოვონ ეს ქვეყანა და წავიდნენ

მისგან შორს... ხალხმა ამიერ კავკასიაში (და საქართველოშიც) გაიღვიძა და ის დღეს ადვილად გააჩნევს ავსა და კარგსა... ზოგიერთი მოღვაწე არ დაგიღვეს ხალხის მოთხოვნილებას და პოლიტიკანობითაა გატაცებული, უარყოფს მის უბრალო სურვილებსაც კი და მით ამყარებს „დანახეთქს“ — უფსკრულს თვის და ხალხის შორის და იძულებული ხდება ჩვენი ქვეყანა მიატოვოს. ამისი ბრალი, ვგონებთ, ხალხს არ შეიძლება დაეკისროს... ის მოღვაწენი კი, რომელნიც სამართლიანობის გრძნობით არიან გამსჭვალულნი ჩვენის ხალხის მიმართ, ქართველი იქნება ის თუ არა ქართველი, — თანაგრძნობის ღირსნი არიან და იძულებულნიც არ ხდებიან მას განშორდნენ. კერძოდ დედა ილუმენია იუვენალიას შესახებ ჩვენ ვერას ვიტყვი, რადგან ხელთ ქვეშ მასალა არ მოგვეპოება იმის მოღვაწეობის დასაფასებლად.

◆ **აღსარებითი სია.** სატახტო ქალაქის სამღვდლოება შეეკითხა პეტერბურლის საეპარქიო მთავრობას, სავალდებულოა თუ არა 1905 წლ., 17 აპრილის შემდეგ (სარწმუნოების თავისუფლება იქმნა გამოცხადებული) კიდევ აღსარების სიების წერაო. (სმოლენსკ. სავ. უწყ.)

◆ **სამწყემსო კრებანი.** თითქმის ყველა ეპარქიებში მოეწყო სამწყემსო კრებათა საქმე. ამ კრებაზე მსჯელობენ შემდეგი საკითხების შესახებ: ა) სამრევლო ცხოვრების გამოცოცხლება; ბ) რა აზრის არიან სამღვდლოების შესახებ საზოგადოება და სასულიერო წოდება; გ) რა მიზნითაა გამოწვეული სამღვდლოების შესახებ ცუდი ჰაზრები; დ) რა ზომები უნდა მიიღოს სამღვდლოებამ, — რომ ასეთი ცუდი ჰაზრები აღარ ვრცელდებოდეს საზოგადოებაში იმის შესახებ. (ЖОДОКОЛЬ № 31)

ჩვენს სამღვდლოებასაც ესაქიროება ამ საკითხთა შესახებ მსჯელობა. განა ქართველი სამღვდლოების შესახებ საზოგადოებაში არ ლაპარაკობენ ათას რასმეს?! სამწყემსო კრებათა მოწვევა ჩვენის ეკლესიისთვის აუცილებელს საჭიროებას წარმოადგენს.

◆ **ღია წერილი დაკანონის სერგი გოროდცევის მიმართ.** ახლად გამოსულს რუსულს გაზეთს „ვესტნიკ ვოზროჟდენი“-ის პირველს ნომერში დასტამებულია რკინის გზის მღვდლის მამა იონა ბრინხნიფის ღია წერილი დეკანოზის სერგი გოროდცევის მიმართ. მოგვყავს ეს წერილი უცვლელად: „თქვენს ნაწერებს, მაშაო დეკანოზო, საქმაო ადგილს აქვს დათმობილი „პატრიოტული საზოგადოების მატინეში“. ეს გარემოება და ამას გარდა თვით თქვენი ნაწერების კილოც ამტკიცებს, რომ ხსენებული გამოცემის რედაქციაში არა თუ „თავისი კაცი“ ხართ, არამედ ხელმძღვანელიც ამ ორგანოსი. მე დარწმუნებული ვარ, რომ შეგნებული გაქვსთ ბეჭდვითი სიტყვის დიდი მნიშვნელობა, და ამის გამო მე ვერ მიმხედარკარ თუ თქვენ — ასეთმა სახელგათქმულმა ეკლესიის მსახურმა კავკასიაში — ნება რად მიცით თქვენს თავს გადმოგებებდით თქვენს ორგანოში გაზეთ „კოლოკოლიდან“ წერილი: „ხმა სოხუმიდამ“. ეს წერილი ნაწარმოებია გესლიანის, პოლიტიკურ შორს-მჭვრეტელობას მოკლებულის ადამიანისა; იმდენად აღსავსაა ის კაცთა მძულვარების გრძნობით და სიცრუვით, რომ გამოიწვევს მხოლოდ ზიზღს

ყოველ პატიოსანის რუსის და ჭეშმარიტი მამულისშვილის (პატრიოტის) გულში, რომელსაც (მამულის შვილს) ნამდვილად უყვარს თვისი სამშობლო, და არ ყოყმანობს ეროვნულ დროშის ფერით და ცხოველ ჰაზრს მოკლებული გაბერილი ფრანგებით და აგრეთვე სხვა და სხვა დამყაყული ძველ-ძველით, რასაც სთვლიან რუსულ სახალხო ბოძად.—მართლა მე და თქვენ, მამაო დეკანოზო, ვერ შევთანხმდებით ცნებებში იმის შესახებ, თუ ვინაა ჭეშმარიტი რუსი და მამულიშვილი—„პატრიოტი“. თქვენის ჰაზრით მამულისშვილი ისაა,—ვინც „აკეთებს რუსულს საქმეს“, ვისაც შეაქვს „რუსული სული“... და ყოველივე ეს როგორ ხდება, უკვე ვიცით. მოვიყვანთ მაგალითს: რაიცა შეგხება ქართულს (და ყოველი არარუსის) სკოლას,—ეს (რუსული საქმე და სული) ნიშნავდა რაც შეიძლება, ქართულის ენის გამოძეგებას სკოლიდან (მე თვით ვიყავი გამგე საეკლესიო სკოლისა და ვიცი, რა ადგილიც ეჭირა ამ ენას ამ სკოლაში). რაიცა შეგხება ეკლესიას, „რუსული სული“ გამოიხატებოდა იმაში, რომ რუს მღვდლებს, რომელთაც მცირეოდენი წარმოდგენაც კი არ ჰქონდათ ქართულის ენის შესახებ, ნიშნავდნენ მხოლოდ მის გამო, რომ რუსები იყვნენ,—ქართულ სამრევლოებში (მე თვით დამნიშნეს 1902 წ. ასეთს სამრევლოში); ამასთანავე არავითარს ყურადღებას არ აქცევდნენ სამრევლოთა თხოვნებს იმის შესახებ, რომ მათთვის გაეგზავნათ მღვდელნი, რომელთაც შეძლებოდათ ქრისტეს საქმის შესრულება მათს მშობლიურს ენაზე. რასაკვირველია, შესაფერი ნაყოფიც იქმნა მიღებული: ხალხი, რომელიც ფიცს იძლეოდა არ ეღალატა სიწმინდით მშობელი მართლმადიდებელ სარწმუნოებისათვის, მრავალ საუკუნის განმავლობაში სისხლს ღვრიდა ამ სარწმუნოებისათვის, მოგვცა საუბუნეთა სივრცეში მრავალი გმირი, ძლიერი ქრისტიანობრივი სულით,—ეს თვის მცირე რაოდენობაში დიდებული ხალხი, ღრმა სიყვარულის და პატივისცემის ღირსი, ჩვენი მონათესავე სარწმუნოებით და ნდობით (რადგან ის თავის ნებით მოვიდა ჩვენთან, ჩვენს ოჯახში შემოვიდა), თან და თან გაუბოდა სარწმუნოებას, გულს იცრუებდა ეკლესიაზე, სულიერად ველურდებოდა, ისე რომ ბავშვებს სკოლებში ხალისით არ აძლევდა. ამას დიდად შეუწყეს ხელი „ჭეშმარიტ რუსებმა... ამ გვარ „პატრიოტების“ და „ჭეშმარიტ რუსების“ შესახებ მსჯელობს წერილი: „ხმა სოხუმიდამ“. ამ ჰაზრის მხრით საქართველოს ექსარხოზსა და ნამყოფი ალექსიცი—პატრიოტა და სემინარიის ნარეკტორალი ნიკანდრიცი—იმაზე არა ნაკლებია. მაგრამ, მამაო დეკანოზო, რაღაც შინაგან შეკავშირების ზედგავლენით ხსენებულ სახელებთან ერთად აღდგა ჩემს თვალთა წინაშე რუსეთში მონღოლთა ბატონობის ხანა. რუსეთი მონღოლებს ეყარათ... მაგრამ, დახეთ, ისინი არ სცილობდნენ შეტანათ „მონღოლური სული“ რუსულს ცხოვრებაში, რუსულს ეკლესიასა და რუსულს სკოლაში—არა, ამ მხრით რუსეთში ყველაფერი ძველის გზით მიდიოდა—მონღოლნი არ შეეხნენ რუსეთის ერის წმიდა-წმიდათას. ნუთუ თქვენ, მამონო და ბატონო მქადაგებელებო იმისა, რომ „კავკასიას რუსული სუნი უდიოდეს“, გსურთ, რომ რუსები გამოვჩნდეთ უფრო მცირედ კულტუროსნები (განათლებულნი), ვინემ მონღოლები?

ის კი არა, რომელი სულის შესახებ იხებებთ საუბარს თქვენს სტატიებში, მამაო დეკანოზო? ლუკას სახარებაში, რომელსაც ხშირად უკითხავთ მრევლს, სწერია: როდესაც მოციქულებმა უთხრეს იესო ქრისტეს, რომ იმოქმედებდნენ ძველებური სულის (ხასიათის)

თანხმად, უფალმან სვედით რქვა მათ: თქვენ არ იცით, რომელი სულიანნი ხართ“ ო. ვიმეორებ: რომელი სულის შესახებ ჰქადაგებთ თქვენ—გამოთქვით გულანდილად?.. არის სული ვიწრო ეროვნული,—სული სიძულვალისა და არის სული ქრისტიანობრივის მოწყალეებისა და სამართლიანობისა ამ სიტყვათა საუკეთესო ჰაზრით. რომელი უფრო შესაბამება თქვენს მიმართულებას? რომელი უნდა იყვეს თქვენის ჰაზრით „რუსული სული“. ჩემი ჰაზრით ის, რომელსაც აქვს მეტი სიყვარული, მოწყალეობა, ნაზი ჰატივისცემა მეორე ხალხის წმიდათა—წმიდის მიმართ. აი ის, ვინც განაპირა ქვეყნებში მოღვაწეობს და არ სთესავს ეროვნულ განსხვავების თესვს,—ვისთვისაც ქართველიც, სომეხიც, თათარიც ძმა-ადამიანია,—და მოქალაქე, ჩემთან ერთად თანაწილ უფლებით მოსილი ყოვლის მხრით, პირ-მშობის უფლებათა გარეშე, აი ასეთი კაცი იქნება „მამულიშვილი“—„პატრიოტი“—და ის, თუ საზოგადოებრივი მოღვაწეა, იძულებულს ჰყოფს თითოეულს „არარუსს“ თვისის კაცთ-მოყვარულის მოქმედებით სიყვარულით წარმოთქმიდეს „რუსის“ სახელს, რომელიც წაბილწულია ბოლო დროს „კემშარიტ რუსების“ მეფებით.

აი ასეთს მოღვაწეობას შეიძლება ვუწოდოთ კემშარიტ—რუსული საქმე, რადგანაც ის შეაკავშირებს მტკიცედ ნდობის და პატივისცემის კავშირით განაპირა ქვეყნებს რუსეთის შეაგულთან (ცენტრთან). ახლა ვნახოთ, თუ რანაირი არიან „კემშარიტი რუსები“ იმ სტატიისა: „ხმა სოხუმში“ რომელიც, არვიცი, რისთვის გადაბეჭდეთ თქვენს ორგანოში“. დარაჯიო—ჰყვირის ავტორი ამ სტატიისა—სოხუმის ეპისკოპოსად დანიშნულ იქმნა ქართველთა—მოყვარული კირიონი!—„რა უნდოდა და რა უნდა—განაგრძობს ყვირილს—რუსეთის უმაღლეს მთავრობას, როდესაც ნიშნავს აქ ეპისკოპოსად კაცს,—რომელიც ბრმულად იცავს მხოლოდ წმინდა—ქართულს ინტერესებს და არც შეუძლია გამოიჩინოს ზომიერება, სამართლიანობა, ჭკუის სიღარბისღე.„ ამ თუ სურთ შეურაცხველ რუსული გრგნობა? (მიგვითითეთ,—ეს როგორ? რომ საქართველოში ქართველი დანიშნა ეპისკოპოსად?) ან სურთ შეაბყლიტონ აფხაზები ქართველებს, რომელნიც მათ სძულთ?—კვლავ დადებდნენ იგი და განაგრძობს, „და აი ახლა კი დაიწყება აქ (სოხუმის ეპარქიაში) დამყარება ყველა სამრევლოებში ქართველებისა“. ამის მეტს აღ რას ამოვწერთ თქვენს ორგანოში მოთავსებული წერილიდამ. იმისმა ავტორმა ისიც კი სთქვა,—რომ ეპ. კირიონის ქართველთა მიმართ მოყვარულობა იმითიც მტკიცდებოდა, რომ ის საიდუმლო ზიარებისათვის (ორიოლში) თვითონაც ხმარობდა კახურს ღვინოს და სხვებსაც ურჩევდა იმის ხმარებასო. რუსებო, ღმერთმა დაგიფაროთ, არასოდეს არ მიირთვით კახური ღვინო, თორემ უეცრად ქართველთა მოყვარე შეიქმნებით.

რაც შეეხება მას, რომ ვითომც ეპ. კირიონი, ქართველთ მოყვარე, ეცდება თავის ეპარქიაში ქართველთა დამყარებას, ნუ თუ საოცარი არაა, პირველად, იმის შესახებ მსჯელობა, რაც დღეს არაა და რაც შემდგომი იქნება და, მეორედ,—„იცის კატამ, ვისი ხორცი შესჭამა“-ო.

ნუ თუ თვალწინ არ გვაქვს ცოცხალი მაგალითები საქსარხოსოში საუკეთესო ადგილებზე დაახლოებულ კაცუნიების, დანიშვნისა, რასაც სწადიოდნენ ექსარხოსი ალექსი და რექტორი ნიკანდრი, ასე რომ სტატიის ავტორზე შეიძლება საესებოთ გადვიტანოთ მაცხოვრის სიტყვები: „ორგულო! აღმოიღე პირველ დვირე თვალისაგან შენისა და მაშინ იხილავ,

ვითარ აღმოიღო წველი თვალისაგან ძმისა შენისა!“. და რა უფრო მეტია დვირე, თუ წველი?!

ხოლო თქვენ, მამაო დეკანოზო, ძმურს მოძღვრულს რჩევას გაძღვეთ: ნუღარ დაბეჭდვით თქვენს ორგანოებში ისეთს სტატიებს, რომელნიც აშკარად ავნებენ რუსულს საქმეს და ეწინააღმდეგებიან ძმათა მოყვარე რუსეთის ერის ფაქიზად მგრძნობიარე სინიღისსა“.

ამ წერილის აზრები ლაღადებს ნამდვილს ქრისტიანობრივს ჭეშმარიტებას, რომელიც, სანწუხაროდ, ბევრს მოძღვარს აქვს დავიწყებული. მაგრამ მოსალოდნელია, რომ მამა იონა ბრიხნიჩევეს, ესდენ აღსავსეს ქრისტიანობრივის სიყვარულით და დაჯილდოებულს სახარების სწავლის ღრმა შეგნებით, დასჭირდება იმის შესრულება, რაც ერთს ქართულს ანდაზაშია ნათქვამი: „სიმაართლე სთქვი, ხოლო ცხენი კი მზად შეკაზმული გჰყავდესო“.

ОБЪЯВЛЕНИЕ

О ДУХОВНОМЪ ВѢСТНИКЪ.

Въ силу постановленія Грузино-Имеретинской Синодальной Конторы подписка на „Духовный Вѣстникъ“ *необязательна* для церквей Экзархата.

Священно-церковнослужители, желающіе и впредь получать Вѣстникъ, благоволятъ выслать подписную плату на имя редакціи въ возможной скорости (до 15 мая). Въ противномъ случаѣ,—не внесимъ хоть части таковой платы до означеннаго срока,—высылка журнала будетъ прекращена.

Разсрочка: до 15 мая 3 руб., а въ сент. 2 руб.

განცხადება.

ხელის მოწერა, „სასულიერო მოამბეზე“-ზე სავალდებულო აღარაა. ვსაც სურს ეგზავნებოდეს ეს გამოცემა, რედაქცია სთხოვს დაჩქაროს ხელისმოსაწერ ფასის გამოგზავნა 15 მაისამდის. წინააღმდეგ შემთხვევაში მას, ვინც ამ ვადამდის ხელისმოსაწერ ფულის ნაწილს მაინც არ გამოგზავნის, ჟურნალის გაგზავნა მოესპობა.

ამ ქაშად შეიძლება 3 მანეთის გამოგზავნა,—დანარჩენი ორი მანეთის გამოგზავნა კი—ენკენისთვეში იქნება სავალდებულო.

Содержаніе № 7. Часть официальная: Распоряженіе Грузинскаго Епархіальнаго Начальства. **Часть неофициальная:** Размышленіе по поводу праздника „Воскресеніе Христово“, *Александры Колесниковой*. Стихотворенія I. Императоръ Θεодосіи и Амвросій Медіоланскій и II. Къ „Сытымъ“ Свящ. *Іоны Брижничева*. Свѣчка Святому Давиду (Разсказъ) Изъ дѣтскихъ воспоминаній С. Свящ. *Константина Образцова*. Краткій очеркъ церковно-исторической жизни православной Грузіи отъ появленія въ ней христіанства и до нашихъ дней, Свящ. *Н. Покровскаго*. Историческая справка по вопросу объ автокефальности грузинской церкви (Отвѣтъ г. В. Самуилову). Свящ. *К. Циццадзе*. Объявленіе **ქართული განმეფილება**. სინიღისისა და ეკლესიის თავისუფლება ბიზანტიის იმპერიაში. **ს. გორგაძისა**. —რამდენიმე სურათი სოფლის მღვდლის ცხოვრებიდან **ტ. შ—ძინა**. ამბები და შენიშვნები. განცხადება.

Редакторъ, свящ. *Н. Покровскій*.

Редактирующій грузинскій отдѣлъ, *Ил. Перадзе*.